

Universitetet
i Stavanger

**DET SAMFUNNSVITENSKAPELIGE FAKULTET,
HANDELSHØGSKOLEN VED UIS
MASTEROPPGAVE**

STUDIEPROGRAM:

Master i økonomi og administrasjon

OPPGAVEN ER SKREVET INNEN FØLGENDE
SPESIALISERINGSRETNING:

Anvendt finans

ER OPPGAVEN KONFIDENSIELL? Nei

(NB! Bruk rødt skjema ved konfidensiell oppgave)

TITTEL:

Insentiver for å redusere regnskapsmanipulering. En caseorientert tilnærming

ENGELSK TITTEL:

Incentives to reduce accounting manipulation. A case-oriented approach

FORFATTER(E)

VEILEDER:

Arnold Drange

Studentnummer:

200452

951744

Navn:

Maria Storebø Melingen

Tonje Storebø

OPPGAVEN ER MOTTATT I TO - 2 - INNBUNDNE EKSEMPLARER

Stavanger,/..... 2012 Underskrift administrasjon:.....

Forord

Masteroppgaven er skrevet i forbindelse med vår avsluttede mastergrad i økonomi og administrasjon ved Handelshøgskolen, Universitetet i Stavanger. Masteroppgaven er et obligatorisk ledd av studiet og tilsvarer 30 studiepoeng. Vi fikk inspirasjon til å skrive oppgaven etter en forelesning med temaet røde flagg analyse i faget Finansiellrapportering og analyse, våren 2011. Oppgaven omfatter temaet regnskapsmanipulering.

Arbeidet med oppgaven har vært lang og omfattende, men en spennende prosess. Den har krevd fordypning innenfor emnet regnskapsmanipulering og har vært svært lærerik. Oppgaven er i stor grad beskrivende, men analyserende i diskusjonen rundt teori og resultatene fra analysedelen. Vi er glad for å kunne avslutte oppgaven med å si at vi er fornøyd med resultatet. Da oppgaven er bygd opp på en caseorientert tilnærming vil konklusjonen være basert på et begrenset datautvalg. Resultatene som fremkommer kan derfor være begrenset i forhold til et større perspektiv.

Vi ønsker å takke alle som har vært behjelpelig i oppgavens skrive- og ferdigstillellesprosess. Vi vil gi en spesiell takk til vår veileder og foreleser i faget finansiell rapportering og analyse, Arnold Drange, for god inspirasjon. En stor takk til respondenter som deltok i våre kvalitative intervju og for konstruktive tilbakemeldinger som har løftet vår oppgave. Vi vil også rette en stor takk til Kurt Ove Østrem, partner i KPMG, som har vært behjelpelig med informasjon og råd.

Maria Storebø Melingen

Tonje Storebø

Handelshøgskolen ved Universitetet i Stavanger, 13 juni 2012

Sammendrag

Hensikten med denne oppgaven er å gi en presentasjon rundt emnet regnskapsmanipulering ut i fra en caseorientert tilnærming.

Teoridelen innleder med å definere generell regnskapsteori. Regnskapsmanipulering blir kronologisk presentert med motiver for å manipulere regnskapet og teknikker for å avdekke regnskapsmanipulering. Videre blir tiltak og insentiver for å unngå manipulering presentert.

Studiet er basert på en kvalitativ metode. Det er utført dybdeintervju av seks respondenter fra økonomienheter i ulike næringer i Norge. Forskningsdesignet i oppgaven er eksplorativ design. Dataen blir innhentet ved dybdeintervju og uvesentlig informasjon blir fjernet i analysedelen.

Diskusjonsdelen drøfter resultatene fra analysen i forhold til teoridelen. Deretter fremkommer en sammenfattet oppsummering på bakgrunn av diskusjonsdelen.

Avslutningsdelen oppsummerer viktige tiltak og insentiver som kan redusere manipulering av regnskapet. Den oppsummerer også motiver som kan føre til regnskapsmanipulering og teknikker som kan avdekke misligheter. Avslutter med forslag til videre forskning.

Innholdsfortegnelse

Forord	I
Sammendrag	II
Innholdsfortegnelse	III
Figurliste	VII
Kapittel 1 - Innledning	1
1.1 Bakgrunn for valg av oppgave	1
1.2 Problemstilling	1
1.3 Bakgrunn for valg av problemstilling	1
1.4 Avgrensning	2
Kapittel 2 - Teori	3
2.1 Hva er et regnskap	3
2.1.1 Elementer i regnskapet.....	3
2.1.2 Reguleringer.....	4
2.1.3 Grunnleggende regnskapsprinsipper i Norge.....	4
2.1.4 Regnskapsprinsipper.....	5
2.1.4.1 GAAP- generally accepted accounting principles.....	5
2.1.4.2 GRS – God regnskapskikk	5
2.1.4.3 IFRS - International Financial Reporting Standard	6
2.1.5 Regnskap og manipulering.....	6
2.2 Regnskapsmanipulering	7
2.2.1 Ulike definisjoner	7
2.2.2 Earnings Management	9
2.2.3 Inntektsutjevning	9
2.3 Teknikker for å avdekke regnskapsmanipulering	10
2.3.1 Metoder for å manipulere regnskapet	10
2.3.1.1 Konservativ regnskapsføring.....	11
2.3.1.2 Nøytral regnskapsføring.....	11
2.3.1.3 Liberal regnskapsføring.....	11
2.3.2 Røde flagg analyse	12
2.3.2.1 Diagnostikk for å avsløre regnskapsmanipulering	12
2.3.2.2 Diagnostikk for å avsløre regnskapsmanipulering av salg.....	12
2.3.2.3 Diagnostikk for å avsløre manipulering av sentrale kostnader	13
2.3.2.4 Diagnostikk for å avsløre manipulering i unormale føringer	15
2.3.3 Modell om å avdekke regnskapsmanipulering	16
2.3.3.1 Ualminnelig økning i kundefordringer	16
2.3.3.2 Reduksjon i dekningsbidrag	16
2.3.3.3 Reduksjon i kvaliteten på eiendelene	16
2.3.3.4 Økning i omsetning	17
2.3.3.5 Avskrivinger.....	17
2.3.3.6 Salgs og administrative kostnader	17
2.3.3.7 Gjeldsgrad	17
2.3.3.8 Totalperiodisering.....	17
2.3.4 Sammenligning av modeller for å avsløre regnskapsmanipulering.....	17
2.4 Motiver for å manipulere regnskapet	18
2.4.1 Vilkår og insentiv for å manipulere regnskapet	18
2.4.2 Modell av motiver for å regnskapsmanipulering	20
2.4.3 Sammenligning av modellene	21

2.4.4	Bonusplan	21
2.4.4.1	Karakteristikker for en effektiv bonusplan.....	21
2.4.4.2	Absolutt resultatmålinger	22
2.4.4.3	Relativ resultat målinger.....	23
2.4.4.4	Return of Equity (ROE)	23
2.4.4.5	Economic Value Added (EVA)	23
2.4.5	Price/Book.....	23
2.4.6	Price/ Earnings.....	24
2.4.7	Virksomhetsstyring	24
2.5	Tiltak og insentiver for å unngå regnskapsmanipulering	25
2.5.1	Modell for å unngå regnskapsmanipulering.....	25
2.5.2	Internkontroll.....	25
2.5.3	Internrevisjon	26
2.5.4	Ekstern revisjon.....	26
2.5.4.1	Revisjonsrisiko og revisors avdekking av motiver	27
2.5.5	Mentorordninger	28
2.5.6	Interne retningslinjer.....	28
2.5.7	Målplaner.....	29
Kapittel 3 - Metode	30	
3.1	Hva er metode	30
3.2	Case- studie.....	30
3.3	Forskningsprosessen	31
3.4	Undersøkellesdesign.....	32
3.5	Validitet og reliabilitet.....	33
3.5.1	Validitet.....	33
2.5.7.1	Intern validitet	33
2.5.7.2	Ekstern validitet	34
3.5.2	Reliabilitet.....	34
3.6	Datainnsamling	34
3.6.1	Kvalitativ metode.....	35
3.6.2	Kvalitativt intervju	35
3.7	Gjennomføring av datainnsamling.....	36
3.8.1	Gjennomføring av dybdeintervju	37
3.8.1.1	Forarbeid.....	37
3.8.1.2	Åpning	38
2.8.1.3	Hovedfase	38
3.8.1.4	Avslutning	39
3.9	Analyse av kvalitativ intervju.....	40
Kapittel 4 - Analyse	43	
4.1	Intervju med CFO i norsk datter av et globalt teknologiselskap.....	43
4.1.1	Regnskapsmanipulering	43
4.1.2	Interne etiske programmer	44
4.1.3	Organisering.....	45
4.1.4	Internrevisjon	45
4.1.5	God regnskapsskikk	46
4.2	Intervju med Torbjørn Midthun i IKM AS	46
4.2.1	Regnskapsmanipulering	46
4.2.2	Regnskapsloven.....	47
4.2.3	Kortsiktig grunnlag for manipulering.....	47
4.2.4	Rødflagganalyse.....	48
4.2.5	Intern kontroll	49

4.2.6	Bonusordning	50
4.2.7	Internrevisjon	50
4.3	Intervju med Vice President of Finance i et norsk shippingselskap	50
4.3.1	Regnskapsmanipulering	51
4.3.2	Bonusordning	52
4.3.3	Interne retningslinjer	52
4.3.4	Internkontroll	53
4.4	Intervju med Kjetil Brenna fra BP Norge AS	53
4.4.1	Regnskapsmanipulering	53
4.4.2	Egenkapitalkravet.....	54
4.4.3	Økonomihåndbok	55
4.4.4	Organisering.....	55
4.4.5	Opplæring.....	55
4.4.6	Revisor	56
4.4.7	Interne retningslinjer	56
4.4.8	Internrevisjon	56
4.4.9	Målplan	56
4.5	Intervju med Liv Bente Storebø i Austevoll Seafood ASA	57
4.5.1	Regnskapsmanipulering	57
4.5.2	Bonusbasert ordninger.....	58
4.5.3	Økonomihåndbok	58
4.5.4	Revisor	59
4.5.5	Risiko	59
4.5.6	Interne retningslinjer	59
4.6	Intervju med Margrete Nærland i Proserv AS	60
4.6.1	Regnskapsmanipulering	60
4.6.2	Oppfølging av ansatte.....	61
4.6.3	Interne retningslinjer	61
4.6.4	Revisor	62
Kapittel 5	Diskusjon.....	63
5.1	Tiltak og insentiver for å unngå regnskapsmanipulering	63
5.1.1	Interne faktorer.....	63
5.1.1.1	Retningslinjer	64
5.1.1.2	Internrevisjon.....	65
5.1.1.3	Interne opplæringsprogram.....	66
5.1.1.4	Mentorordninger	67
5.1.1.5	Målplaner.....	68
5.1.1.6	Økonomihåndbok	69
5.1.2	Eksterne faktorer	70
5.1.2.1	Opplæring	70
5.1.2.2	Ekstern revisjon.....	71
5.1.2.3	Ekstern økonomienhet.....	71
5.2	Motiver	72
5.2.1	Interne faktorer.....	73
5.2.1.1	Bonusplan	73
5.2.1.2	Brudd på virksomhetsstyring	74
5.2.1.3	Press fra annet hold	74
5.2.2	Eksterne faktorer	75
5.2.2.1	Egenkapitalkrav.....	75
5.2.2.2	Brudd på kravene fra banken.....	75
5.3	Teknikker for å avdekke regnskapsmanipulering	75
5.4	Oppsummering av diskusjon	76

Kapittel 6 Avslutning	78
6.1 Konklusjon	78
6.2 Videre forskning.....	79
Referanseliste.....	80
Vedleggsliste	83

Figurliste

FIGUR 1 INTERNASJONAL HARMONISERING ETTER 2005.....	5
FIGUR 1 REGNSKAPSREGULERING I NORGE.....	6
FIGUR 3 EARNINGS MANAGEMENT	9
FIGUR 4 METODER FOR MANIPULERE REGNSKAPET	10
FIGUR 5 ULIKE GRAD AV REGNSKAPSMANIPULERING.....	12
FIGUR 6 DIAGNOSTIKK FOR Å AVSLØRE MANIPULERING I SALG.....	13
FIGUR 7 DIAGNOSTIKK FOR Å AVSLØRE MANIPULERING AV SENTRALE KOSTNADER.....	15
FIGUR 8 DIAGNOSTIKK FOR Å AVSLØRE MANIPULERTE UNORMALE POSTER.....	16
FIGUR 9 VILKÅR OG INSENTIVER.....	19
FIGUR 10 REVISJONSRISIKO	27
FIGUR 11 UNDERSØKELSESDSIGN	32
FIGUR 12 TILTAK OG INSENTIVER FOR Å REDUSERE REGNSKAPSMANIPULERING.....	76
FIGUR 13 MOTIVER OG TEKNIKKER.....	77

Kapittel 1 - Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av oppgave

Manipulering har eksistert siden mennesker begynte med handel. Handelsmenn lærte tidlig å bruke kreative løsninger for å oppnå ønsket egenvinning og prestisje. Selskaper kan ha insentiver til å manipulere reelle forhold for å oppnå ønsket mål.

I 2001 ble USA rammet av en større finansskandale. Konkursen av energiselskapet Enron gikk ut på at store gjeldsforpliktelse og faktiske tap i regnskapet ble unnlatt. Avsløringen resulterte med at amerikanske myndigheter strammet inn lovverket innenfor regnskaps og revisjonstilsyn. Konkursen førte til at lovgivningen i kombinasjon med grunnleggende svikt i tiltroen til markedet, førte til at bedrifter gikk konkurs internasjonalt. I Norge har det vært lignende finansskandaler der bedrifter har benyttet seg av regnskapsmanipulering for å oppnå egen vinning. Eksempler på dett er Finance Credit (2002), Sponsor Service (2003) og Johs Lunde (2010/2011).

Situasjoner som fører til regnskapsmanipulering kan komme av manglende kunnskap hos ansatte og andre motiverende faktorer. Kan selskaper ved implementering av reduserende tiltak redusere eieres, lederes og ansattes insentiver til å manipulere regnskapet?

1.2 Problemstilling

Hvilke insentiver kan innføres for å redusere regnskapsmanipulering?

Hvilke motiver kan føre til regnskapsmanipulering og hvilke teknikker kan avdekke regnskapsmanipulering?

1.3 Bakgrunn for valg av problemstilling

Formålet med oppgaven er å kartlegge tiltak og insentiver som kan implementeres for å redusere regnskapsmanipulering. Oppgaven skal vise motiver som kan føre til regnskapsmanipulering. For så å drøfte hvilke teknikker bedrifter kan benytte for å avdekke regnskapsmanipulering.

1.4 Avgrensning

Oppgaven er avgrenset til en caseorientert tilnærming, dermed avhenger resultatet av data fra analysedelen. Dataen er andrehåndsinformasjon på grunn av at respondentene kan bevist holde tilbake vesentlig informasjon.

Kapittel 2 - Teori

2.1 Hva er et regnskap

I følge Finansdepartementet (2009) skal et regnskap gi et konkret og fullstendig bilde av selskapets stilling. Dermed kan utenforstående danne et vurderingsgrunnlag basert på selskapets regnskap og sammenligne det med andre virksomheter.

I følge Fladstad og Tofteland (2006) kan et regnskap beskrives som et system for registrering, måling og kommunikasjon av selskapets økonomiske informasjon. Regnskapsbrukeren skal være i stand til å gjøre kvalifisert vurderinger og beslutninger med utgangspunkt i regnskapsinformasjonen.

Ut i fra definisjonene skal et regnskapet formidle reell økonomisk informasjon til brukeren. Da regnskapet er et viktig økonomisk verktøy for styring av foretak, er det viktig at denne informasjonen er troverdig.

2.1.1 Elementer i regnskapet

Det er i følge Regnskapslov(1998) § 3-1. *Plikt at regnskapspliktige foretak skal utarbeide årsberetning*. Hovedmålet til årsberetningen er å forklare og beskrive hovedfaktorene i virksomhetens inntjening, finansiell stilling og den usikkerhet og risiko som kan være med på å påvirke virksomheten.

Regnskap utarbeides i flere varianter med hensyn til formålet det skal brukes til. Eksempler på dette er internregnskap og eksternregnskap, som også kan omtales årsregnskap eller finansregnskap (Kristoffersen, 2008). Internregnskapet er tilpasset selskapets eget behov og interesse for interne utarbeidinger av styring, planlegging, kontroll og analyse. Eksternregnskapet er ilagt en rekke formelle krav og lovbestemmelser, herunder bokføringslov(2004) og regnskapslov(1998), som blant annet forteller hvem som skal utarbeide årsregnskap, hvordan det skal førest og når det skal gjøres. Det er eksternregnskapet som brukes av eksterne aktører og offentligheten (Kristoffersen, 2008).

Eksternregnskapet deles opp i tre hovedkomponenter, en balansedel, en resultatdel og en kontantstrømoppstilling. Balansedelen er et øyeblikksbilde som viser en oversikt over selskapets økonomiske stilling i henhold til eiendeler, gjeld, og egenkapital ved

avslutningen av en regnskapsperiode. Resultatdelen viser økonomisk utvikling i selskapet, i form av inntekter og kostnader gjennom en tidsperiode. Kontantstrømoppstillingen er en oversikt over innbetalinger og utbetalinger i en gitt periode. Andre komponenter i regnskapet er egenkapitaloppstillingen og noter. Egenkapitaloppstillingen viser alle endringene i egenkapitalen, mens noter er tilleggsopplysninger som er nødvendige for å kunne bedømme den regnskapspliktige stilling og resultat (Kristoffersen, 2008).

2.1.2 Reguleringer

Regnskapsreguleringen i Norge består blant annet av regnskapslovgivning. Lovgivningen er vedtatt av Stortinget og består av Regnskapsloven(1998) og deler av Bokføringsloven(2004). Foruten regnskapslovgivningen er års-regnskapet påvirket av skatte- og selskapslovgivningen. Norske regnskapsstandarder utarbeides kontinuerlig av Norsk Regnskaps Stiftelse (NRS). Ledelsen og brukerne har også innvirkning på regnskapets utvikling og regnskapspraksis (Finansdepartementet, 2003).

2.1.3 Grunnleggende regnskapsprinsipper i Norge

I følge Regnskapsloven(1998) § 4-1 skal årsregnskapet utarbeides i samsvar med grunnleggende regnskapsprinsipper, samt gi et rettviseende bildet. Årsregnskapet skal utarbeides med følgende regnskapsprinsipper; transaksjon-, opptjening-, sammenstilling- og forsiktighetsprinsippet.

Tradisjonelle årsregnskap bygges opp av transaksjonsprinsippet og historisk kostpris som måleenhet. Resultatet fremkommer når utgiftene kostnadsføres ved sammenstilling av inntektene. Dersom regnskapene ikke følger regnskapsprinsippene kan regnskapet ubevisst, eller bevisst blir manipulert for å skjule en reelle økonomiske situasjonen. Det kan være bevisst feilvurdering av skjønn, juksing med bilag og disponeringer rundt årsskiftet (Finansdepartementet, 2003). I Norge kan selskaper anvende N GAAP, GRS og IFRS som regnskapsprinsipper. Internasjonale selskaper følge regelsettet i tilhørende hjemland. Figur 1 viser hvordan regnskapsprinsippene er bygd opp i henhold til Regnskapsloven (1998).

Figur 1 Internasjonal harmonisering etter 2005 (Kvifte, Tofteland, & Bernhoft, 2011, s. 17)

2.1.4 Regnskapsprinsipper

2.1.4.1 GAAP- *generally accepted accounting principles*

GAAP er en betegnelse på generelle aksepterte prinsipper som tillates i regnskapsføring (Penman, 2010). Videre i oppgaven vil regnskapsprinsipper byttet ut med regnskapsspråk. Formålet med GAAP er å begrense metoder for å regnskapsføre. Virksomhetene er ikke låst til en gitt regnskapsmetode, men mulighetene er begrenset for i størst mulig grad å unngå tvilsomme metoder. Tvilsomme metoder kan være med på å gi et uriktig bilde av virksomheten (Penman, 2010). Over tid skal selskapet bruke en konsistent metode i utarbeidelse av årsregnskapet (Finansdepartementet, 2003).

2.1.4.2 GRS – *God regnskapsskikk*

GAAP og GRS er lovregulert og definert som akseptert praksis. Regnskapsspråkene som er sammensatt av flere faktorer, viser til figur 1. Regnskapsloven (1998) har blitt modernisert etter vedtaket om IFRS- forordningen i 2005. Regnskapsloven inneholder grunnleggende regnskapsprinsipper og anvendelse av prinsippene, som kan utvikles gjennom standardsetting og praksis. Dersom språket er innarbeidet og loven har blitt utviklet til et regnskapsspråk, så anses regnskapsspråket og praksisen for å være god regnskapsskikk (GRS). God regnskapsskikk er under kontinuerlig utvikling og har over tid blitt harmonisert med internasjonale regnskapsstandarder, IFRS. Det er også etablert GRS for små foretak med benevnelsen GRSS (Kvifte, et al., 2011).

Figur 2 Regnskapsregulering i Norge (Kvifte, et al., 2011, s. 15)

Figuren forklarer hvordan GRS er sammensatt. Regnskapsloven (1998) har underfaktorene, lovforarbeider og EU-direktiver (Kvifte, et al., 2011)

2.1.4.3 IFRS - International Financial Reporting Standard

Internasjonal finansiell rapporteringsstandard er et internasjonalt regnskapsprinsipp, heretter IFRS. Enron skandalen førte til kritikk av eksisterende regnskapsreguleringen US-GAAP. Mange uheldige regnskapsføringer i større amerikanske skandaler har vært på områder US-GAAP ikke har regulert. Dette førte til at EU i 2002 vedtok at alle børsnoterte foretak skulle rapportere konsernregnskapet etter IFRS. Norge ble dermed, fra og med 2002, forpliktet gjennom EØS-avtalen til å følge det nye vedtaket. Regnskapsspråket er gitt ved forskriftene i Regnskapsloven(1998), forskriftene er norske oversettelser av International Accounting Standard Board (IASB) og er meget omfattende (Kvifte, et al., 2011).

2.1.5 Regnskap og manipulering

Det vil alltid foreligge en risiko for manipulering i ethvert regnskap. Risikoen kan aldri elimineres helt, men den kan reduseres ved å implementere reduserende tiltak. Det finnes ulik grad av regnskapsmanipulering, alt fra aggressive føringer til konservativ regnskapsføring (Giroux, 2004).

Et selskap som har vært med på å endre forretningsverden er det amerikanske selskapet Enron. Selskapet ble erklært konkurs i 2001, etter avsløringer om bestikkelser, skjult gjeld og oppblåste inntektstall. Den knusende Enron- dommen

førte til at hovedmennene bak skandalen Kenneth Lay og Jeffery Skilling fikk fengselsstraff ("Knusende Enron-dom," 2006).

Selskapet Sponsor Service er et eksempel norsk selskap som har fremlagt feil selskapsinformasjon i regnskapet. Dette førte til store tap for banker og investorer. Bankene gav finansiering og investorer investerte i selskapet på bakgrunn av overvurdert balanse, prognoser og budsjetter som viste et bedre totalbilde av bedriften enn det som var reelt (Aarset, 2006).

Fast Search & Transfersom er et tidligere børsnotert it- selskap, nå eid av Microsoft, som i senere tid har blitt omtalt som Fast skandalen. I forkant av et eventuelt salg til Microsoft, inntektsførte Fast 80 millioner som det ikke var grunnlag for i regnskapet. Dette resulterte til at konsernsjef og ledere tjente penger på det overvurderte resultatet i regnskapet. Fast ble avslørt av et rassa og ble siktet for grove brudd på regnskapsloven(1998) (Thoresen, 2010).

2.2 Regnskapsmanipulering

Regnskapsmanipulering, kreativ regnskapsføring, aggressiv regnskapsføring og Earnings Management (senere EM) er ulike begrep, men som betyr det samme. Videre er de ulike begrep definert og vurdert.

2.2.1 Ulike definisjoner

Naser (1993) definerer kreativ regnskapsføring som;

1. En prosess der man manipulerer regnskapstall for å utnytte smutthull i regnskapsregler. Det er valg av måling og avdekking som i praksis blir gjort for å forandre regnskapet, fra hva det bør være til hvordan bedriften ønsker at det skal fremstå.
2. En prosess der transaksjonene er strukturert for å produsere nødvendige regnskapsmessige resultat snarere enn rapportering av transaksjonene på en nøytral eller konservativ måte .

Naser (1993) mener regnskapsmanipulering er et begrep som er vanskelig å definere. Regnskapslover og prinsipper tillater en grad av regnskapskreativitet. Kreativ regnskapsmanipulering variere fra å være lovlig til ulovlig regnskapsføring.

Mulford og Comiskey(2002) definerer regnskapsmanipulering som en kombinasjon av fenomenet ”Financial Numbers of Game”. Det består av aggressiv regnskapsføring som kan bli forklart ved at man anvender regnskapsprinsippene for å oppnå ønsket resultat. Ofte for å få høyere løpende inntjening, uansett om det er i samsvar med god regnskapsskikk (GAAP) eller ikke. Videre består Financial Numbers of Game av komponenter som EM og inntektsutjevning.

Mulford og Comiskey(2002) gir uttrykk for at det kan være vanskelig å definere begrepet regnskapsmanipulering. Grunnen til dette er at det er et vidt begrep og det da kan tolkes ulikt, som gjenspeiles i definisjonene.

Det er i følge Schilit (2002) tre årsaker som kan oppsummere fenomenet regnskapsmanipulering, det lønner seg, det er enkelt å gjennomføre og det er lite sannsynlighet for å bli oppdaget. Videre er årsakene kort forklart.

1. *Det lønner seg:* Bonusordninger som motiverer regnskapsmanipulasjon, høyere resultat fører til høyere bonus.
2. *Det er enkelt å gjøre det:* Fleksibilitet i de ulike regnskapsstandardene utnyttes, og gjør det mulig å manipulere regnskap til egen eller virksomhetens vinning. Standardene kan misbrukes på ”lovlig” vis, men med uredelig baktanke.
3. *Det er liten sannsynlighet for at man blir oppdaget:* Det er en kollektiv oppfattelse at det er en svært liten andel av de som ”trikser” med regnskapet som faktisk blir tatt.

Det er enkelt å utføre regnskapsmanipulering, men på bakgrunn av lav sannsynlighet for å bli tatt kan være grunnen til store regnskapsskandaler som Enron, Sponsor Service og Fast.

Fellesnevneren for begrepene er at regnskapsmanipulering er et vidt begrep. Der man manipulerer tall for å oppnå ønsket resultat. Ut i fra god regnskapsskikk i Norge kan man tolke og anvende regnskapsprinsippene på ulike måte. Dermed kan det oppstå lovlig og ulovlig grad av regnskapsmanipulering. Dette vil bli definert nærmere under

punkt 2.1.2 Earnings Management. Schilit(2002) oppsummerer i figur 3 årsaker som kan forklare hvorfor regnskapsmanipuleringer foregår. Dersom disse årsakene ikke er av betydelig art hadde det kanskje ikke vært noen insentiver til å manipulere regnskapet.

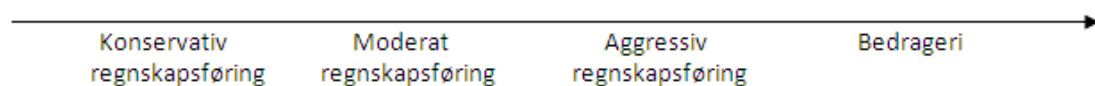
2.2.2 Earnings Management

Mulford og Comiskey (2002) definerer EM ved at man aktivt går inn for å manipulere resultatene for å oppnå et forutbestemt mål. Inntektsutjevning er en form for EM, henviser til punkt 2.2.3.

Scott definerer EM som at det vil være naturlig å forvente at ledere vil velge regnskapsprinsipper fra lovreguleringen, som vil maksimere egen nytte og/eller markedsverdien av firmaet (Scott, 1997).

Definisjonen til Mulford og Comiskey (2002) kan forklare at man manipulerer regnskapet for å oppnå et ønsket resultat for en bedriften. Regnskapsmanipulering avendt i en liten grad kan være nyttig for selskapet. En styrt inntjening kan for eksempel gi en bedre indikasjon på forventet inntjening enn ikke styrt inntjening.

Giroux(2004) definerer EM som et spekter fra konservativ regnskapsføring til bedrageri. EM er drifts- og skjønnsmessig regnskapsmetoder for å tilpasse inntjeningen til ønsket resultat.

Figur 3 Earnings management (Giroux, 2004, s. 2)

Scott (1997) viser en bredere definisjon en Mulford og Comiskey (2002) da han i regnskapspolitikken viser til at potensielle regnskapsteknikker som kan benyttes strekker seg langt utover valg av regnskapsprinsipper. Giroux (2004) deler derimot begrepet EM ut i fra graden av uaktsomhet i manipuleringen.

2.2.3 Inntektsutjevning

Inntektsutjevning er en metode for å fjerner topper og bunner for å få en normal inntjening. Tiltak for å redusere og lagre overskudd i gode år for så å bruke det under dårligere år. Dette er i strid med sammenstillingsprinsippet og derfor ikke tillatt etter

regnskapsloven eller god regnskapsskikk. Det finnes smutthull i loven, man kan for eksempel resultatføre estimatavvik ved regnskapsføring av pensjonsforpliktelse. Tilsvarende gjelder også for justering av avskrivningstid og/eller estimert utranteringsverdi (Kvifte, et al., 2011).

2.3 Teknikker for å avdekke regnskapsmanipulering

Girox (2004) deler inn metodene for konservativ-, moderat-, aggressiv-, og bedrageri regnskapsføring. Mens Penman (2010) deler inn i konservativ-, nøytral og liberal regnskapsføring. Videre er eksempler på metoder for regnskapsmanipulering og røde flagg analyser.

2.3.1 Metoder for å manipulere regnskapet

	Konservativ regnskapsføring	Moderat regnskapsføring	Aggressiv regnskapsføring	Bedrageri
Inntektsføring av produkter	Etter salg, leveranse og mottakelse	Etter salget er utført	Salgsnota	Uredelig salg
Inntektsføring av service	Servicen forhåndsbetalt og utføres	Servicen forhåndsbetalt og er delvis utført	Servicen avtalt men ennå ikke utført	Uredelig ordning
Inventar	Lavest mulig nedskrivning blir fulgt	Skrives ned i forhold til dens levetid	Fordeler inventar i regnskapet	Falske rabatter på innkjøpt inventar eller ikke eksisterende inventar.
Eiendeler	Konservativ bruk	Liberal bruk	Justerer reserver for å møte inntjeningsmåla	Frigjør store mengder reserver for å øke inntekt
Kundefordringer	Konservativ kredittvilkår	Liberal kredittvilkår	Liberaliserer kredittpolitikken for å utvide salget og reduserer tap ved å ignorere sannsynlige forpliktelser	Etablere fiktive fordringer for salg som ikke eksisterer
Avskrivninger	Konservativt føring av levetid av restverdi.	Liberal føring av levetiden av restverdi	Gi ny levetid i forhold til restverdien.	Forandrer estimerer eller prinsipper for å møte resultatmålene
Reklame og markedsføring	Kostnadsfører kostnadene etter hvert som de påløper	Kostnadsfører kostnadene etter en formel; et alternativ er kostnadsføring basert på salg	Markedsføringskostnadene blir balanseført	Markedsføringskostnader blir balanseført og manipulert slik at bedriften når målene sine.

Figur 4 Metoder for manipulere regnskapet (Giroux, 2004, s. 3)

2.3.1.1 Konservativ regnskapsføring

I en økonomisk tankegang vil en konservativ tilnærming forsvare forsiktigheten i utgifter og gjeldsforpliktelser. Konservativ regnskapsføringsmetode undervurderer ofte eiendeler og overdriver gjeld i balansen (Penman, 2010). Giroux (2004) hevder at ved konservativ regnskapsføring blir produktene inntektsført etter at salget er inntruffet.

Ved konservativ regnskapsføring kan eiendelene ha lavere bokførtverdi dersom forsknings- og utviklingskostnader (senere FoU), markedsføring og reklameinvesteringer kostnadsføres. Bedrifter kan opprettholde en lav balanseverdi ved å anvende akselererende avskrivninger på immaterielle eiendeler og ved å estimere høy gjeld. Gjeld vil være overvurdert med høye estimater for utsatt inntekt, påløpte forpliktelser og pensjonsforpliktelser (Penman, 2010).

2.3.1.2 Nøytral regnskapsføring

Nøytral regnskapsføring innebærer at forventet avkastning på egenkapitalen er identisk med avkastningskravet. Dette fører til at Residual inntekt (RI) blir null for investeringer uten verdiskaping. RI viser forskjellen mellom faktisk avkastning og avkastningskravet på kapital (Penman, 2010).

Denne metoden er en referanselinje mellom konservativ og liberal regnskapsføring. I motsetning til nøytral regnskapsføring, gir konservativ og liberal regnskapsføring en lønnsomhet som er forskjellig fra avkastningskravet, når det ikke er verdiskaping. Regnskapsmetoden som blir brukt vil også påvirke P/B (price/book)- og P/E (price/earnings) forholdet. Verdien av selskapet blir ikke påvirket av hvilken regnskapsmetode man velger å bruke (Penman, 2010).

2.3.1.3 Liberal regnskapsføring

Liberal regnskapsføring forekommer når bedrifter skriver opp eiendeler. RNOA og ROCE vil øke ved nedskrivning av eiendeler, og synke tilsvarende ved oppskrivning. Metoden vil redusere fremtidig lønnsomheten, uansett om det har vært verdiskaping knyttet til investeringen (Penman, 2010).

2.3.2 Røde flagg analyse

Røde flagg analyse er en metode som kan benyttes for å avdekke regnskapsmanipulering. Dette kan gjøres ved å analysere regnskaper og røpe tilfeller av ulovligheter. Metoden analyserer faresignal og vurderer regnskapskvaliteten (Penman, 2010).

Schilit (2002) oppsummerer ulike metoder for regnskapsmanipulering. Deretter er modell til Penman (2010) sin modell om diagnostikk for å avsløre regnskapsmanipulering beskrevet. Modellen Beneish(1999) viser hvilke faktorer som kan påvirke regnskapsmanipulering.

2.3.2.1 Diagnostikk for å avsløre regnskapsmanipulering

Schilit (2002) har i figuren under beskrevet regnskapsmanipulering fra å være lovlig til ulovlig.

1	2	3	4	5
Nedskrive gevinster fra over finansierte pensjonsordninger	Nedskrive gevinst fra salg av deflaterte eiendeler	Inkludere investering gevinster som en erstatning til driftskostnader	Manipulere pensjonsforutsetninger	Inkludere investeringsgevinster i inntekten
	Salg av eiendeler etter avskrivninger		Opprette inntekt ved å omklassifisere investeringer	
			Endre forutsetningene på utsatt skatt	

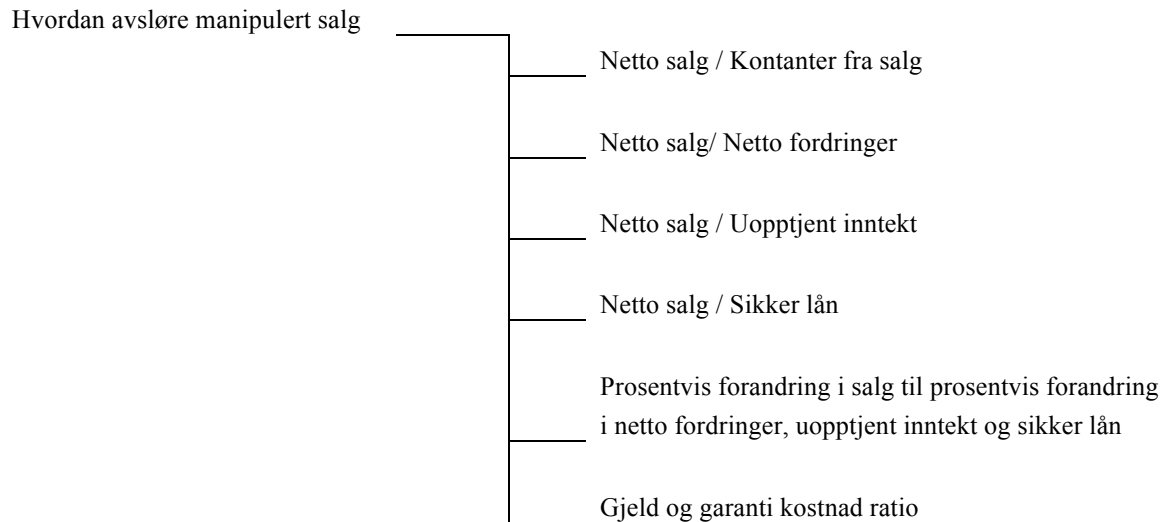
Figur 5 Ulike grad av regnskapsmanipulering(Schilit, 2002, s. 100)

2.3.2.2 Diagnostikk for å avsløre regnskapsmanipulering av salg

Salget er av god regnskapsmessig kvalitet, dersom estimatet er forventningsrett med kontantene som salget generer, poengterer Penman (2010). Det er en risiko for at salgets regnskapsmessige kvalitet vil avvike ved returnering av varen eller at kjøper ikke betaler for varen. Derfor finner man netto salg ved følgende formel:

Netto salg= kontanter fra salg + økning netto fordringer – økning godtgjørelse for retur og rabatter – økning uopptjent inntekter – økning gjeld (Penman, 2010, s. 619)

Kontanter fra salget kan ikke bli manipulert, fokusere derfor på de andre faktorene i formelen ovenfor. Her er en liste over forholdstall som kan avsløre manipulert salg:

Figur 6 Diagnostikk for å avsløre manipulering i salg (Penman, 2010, s. 618)

Forholdstallene kan oppstå ved legitime årsaker, for eksempel uvanlig salgsvekst og lengre tilbakebetalingstid fra kundene.

2.3.2.3 Diagnostikk for å avsløre manipulering av sentrale kostnader

Penman(2010) mener man kan undersøke fire ulike kostnadsposter for å kunne kartlegge røde flagg:

- a. Endring i netto operasjonelle eiendeler (NOA – Netto Operations Assets) med normalisert eiendel omsetning.
 - b. Endring i eiendelsomsetning (ATO – Assets Turnover)
 - c. Linjeelementer
 - d. Balansen
- a. Netto operasjonelle eiendeler må endres proporsjonalt med endring i driftsinntekt. Det blir forventet endring i NOA grunnet normal salgsvekst. Dersom endringen i NOA er høyere enn endringen som er forventet fra salget, kan det mistenkes manipulering av utgiftene (Penman, 2010).
 - b. Manipulering av driftskostnader endrer alltid både fortjenestemargin (PM – profittmargin) og ATO. Det betyr at lavere utgifter kan føre til høyere salgssinntekter, mens økning i NOA kan medføre lavere utgifter som igjen kan

resultere i lavere salg. Derfor kan endring i ATO være et tegn på regnskapsmanipulering (Penman, 2010).

- c. Utfordringene i linjeelementer kan deles opp i ulike grupper. Nedskrivning og avskrivnings kostnader, totale avsetninger, individuelle avsetninger, andre kostnadskomponenter som avhenger av estimater og skattekostnader. Lave avskrivninger kan bety at det vil bli fremtidig nedskrivninger av eiendelen, for eksempel gjennom restruktureringskostnader eller tap av eiendelene. Mens høye avskrivninger kan senere resultere i gevinst fra kapital forvaltet salg (Penman, 2010).

Totale avsetninger kan diagnosteres ut i fra to formler:

I. $CFO(\text{cash-flow from operation}) / OI(\text{operation income})$

II. CFO / NOA

Økning i NOA, grunnet regnskapsmanipulering, vil påvirke gjennomsnittet av NOA i nevneren. Det kan være enkelt å manipulere kontantstrømmen fra driften, som kan gjenspeiles til Enron og Finance Credit, der firmaets CFO falt dramatisk i forhold til OI.

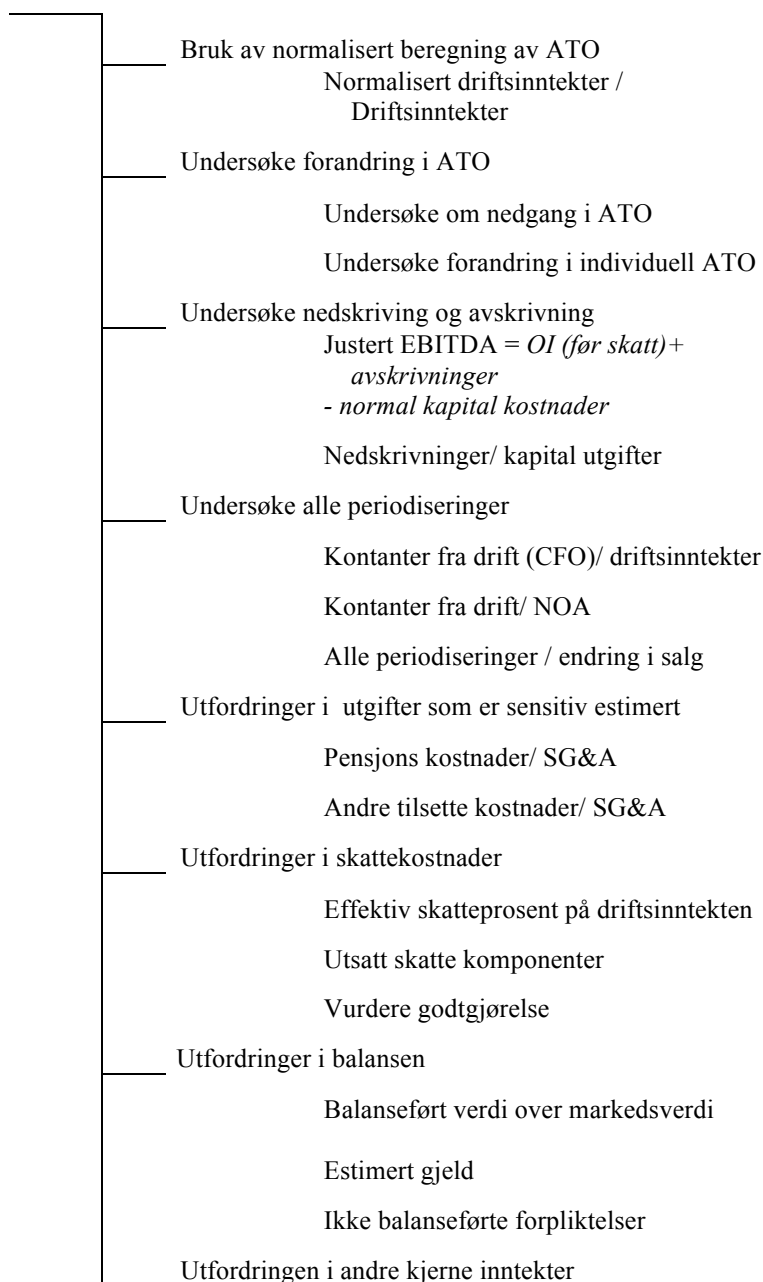
Andre kostnadskomponenter kan være pensjonskostnader og andre ansettelseskostnader. De kan bli manipulert ved å endre estimater av prosjektets utbetalinger og diskonteringsrenter for forpliktelsene.

Effektiv skattesats dekker vanligvis den lovbestemte rente over tid. Hvis renten er under lovbestemt rente, bør man finne ut når skatteutbetalingen utløper. Skattekostnaden som er gjenstand for utsatt skatt bør undersøkes, er endringen på kursen ulik fra salget, så kan det være et signal på manipulering.

- d. Hvis driftsmidler har for høy balanseført verdi vil RNOA (return on net operation assets) bli redusert. Andre kjennetegn på regnskapsmanipulering kan være at bokført verdi av eiendelene er større enn markedsverdi.

Figuren viser en oversikt over hvordan man kan avsløre regnskapsmanipulering ved hjelp av sentrale kostnader (Penman, 2010).

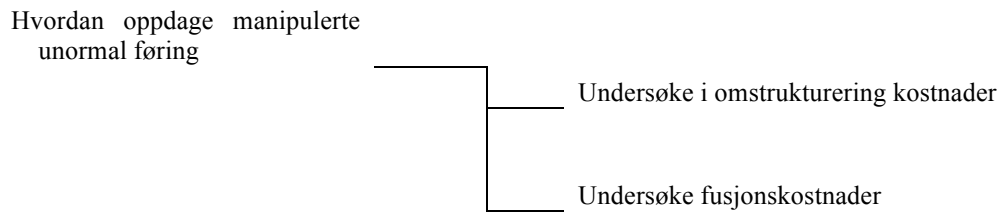
Hvordan avsløre
manipulering av
sentrale kostnader

Figur 7 Diagnostikk for å avsløre manipulering av sentrale kostnader (Penman, 2010, s. 618) .

2.3.2.4 Diagnostikk for å avsløre manipulering i unormale føringer

Uvanlige føringer er isolert for å identifisere basisinntekten, med hensikten er å forbedre inntektskvaliteten til selskapet. Eksempel på uvanlige føringer er poster som oppstår ved omstrukturering og fusjoner. Må være varsom ved bruk av denne metoden da den ikke impliserer fremtidig inntekt (Penman, 2010) .

Figur 8 Diagnostikk for å avsløre manipulererte unormale poster (Penman, 2010, s. 618).

2.3.3 Modell om å avdekke regnskapsmanipulering

Beneish (1999) har utviklet en modell som består av 8 variabler som påvirker sannsynligheten for regnskapsmanipulering. Modellen kan ikke direkte benyttes som et verktøy for å avdekke regnskapsmanipulering, men kan gi en indikasjon på regnskapskvalitet for investorer og andre interessenter. Modellen kan brukes som en røde flagg analyse.

Modellen inneholder ualminnelig økning i kundefordringer, reduksjon i dekningsbidrag, reduksjon på kvalitet på eiendelene, økning i omsetting, avskrivninger, salg og administrasjonskostnader, gjeldsgrad og total periodisering.

2.3.3.1 Ualminnelig økning i kundefordringer

Økning i kundefordringer blir assosiert med sannsynlighet for at omsetning og resultat er overdrevet. Økte kundefordringer er stor økning i fordringer, i forhold til økning i omsetning. En økning kan bety at kundefordringer er overvurdert og kan skyldes av at tapsavsetningen er for lav for kundefordringer. Ved regnskapsmanipulering vil økte kundefordringer bidra til å forsterke resultatet, det vil forsterket resultatet som er formålet med regnskapsmanipulasjon (Beneish, 1999).

2.3.3.2 Reduksjon i dekningsbidrag

Reduksjon i dekningsbidrag kan gi negative signal om bedriftens framtidsutsikter. Dekningsgraden er selskapets beløp som skal dekke faste kostnadene og eventuelt gi positivt resultat. Ledelsen vil ha sterke personlige insentiver til å øke resultatet for å unngå nedleggelse (Beneish, 1999).

2.3.3.3 Reduksjon i kvaliteten på eiendelene

Reduksjon i kvaliteten på eiendelene kan finnes ved å måle endringene på andel av eiendelene som er anleggsmidler og andel av eiendelene som er omløpsmidler fra år t til år t-1, og dermed finne kvaliteten på eiendelene. Observasjonen viser om selskapet

balansefører kostnader i stedet for å kostnadsføre/resultatføre, og dermed utsette kostnader. Selskapet øker resultatet og får høyere balanseførte verdier som følge av balanseføringen (Beneish, 1999).

2.3.3.4 Økning i omsetning

Økning i omsetning er forholdet mellom salget i år t til $t-1$. Veksten trenger ikke innebærer ikke manipulasjon av regnskapet. Voksende selskaper blir sett på av profesjonelle som mer sannsynlig til å begå bedrageri og manipulasjon, da deres økonomiske stilling og kapitalbehov legger press på forvaltere om å oppnå omsetnings og inntjeningsmål. Dersom voksende selskaper står ovenfor nedgang i aksjepriser og har indikasjon på nedbremsing, har dem større insentiver til å manipulere regnskapet (Beneish, 1999).

2.3.3.5 Avskrivinger

Dersom hastigheten som avskrives bremses ned, får man et insentiv for firmaet til å oppjustere eiendels anslagene eller vedta ny metode som kan være inntektsøkende (Beneish, 1999).

2.3.3.6 Salgs og administrative kostnader

Beneish sikter til at analytikere tolker uforholdsmessige økninger i salget som et negativ signal om firmaets framtidsutsikter og forventer derfor en relasjon mellom salgs- og administrative kostnader og sannsynligheten for manipulasjon (Beneish, 1999).

2.3.3.7 Gjeldsgrad

Gjeldsgraden er forholdet mellom totalgjeld til forvaltningskapital. Variabelen fanger opp insentiver i låneklausuler for manipulasjon. Forutsatt at utnyttet følger en tilfeldig vei som implisitt utnytter prognosefeilen (Beneish, 1999).

2.3.3.8 Totalperiodisering

Totalperiodisering er å plassere inntekter og kostnader i riktig periode. Beneish mener det er sammenheng mellom økning i periodisering og økt sannsynlighet for manipulering (Beneish, 1999).

2.3.4 Sammenligning av modeller for å avsløre regnskapsmanipulering

Schilit (2002), Penman (2010) og Beneish (Beneish, 1999) sine modeller har samme utgangspunkt men modellene er ulike. Schilit(2002) beskriver ulike fremgangsmåter

for regnskapsføring i fra lovlig til en ulovlig. Penman (2010) diagnostiserer tre hovedpunkter i sin modell:

- Hvordan avsløre regnskapsmanipulering, går ut på å avsløre manipulering ut i fra netto salg.
- Hvordan avsløre manipulering av sentrale kostnader, går ut på å undersøke endring i NOA, ATO, se på elementer i linjeelementer (CFO/OI og CFO/NOA) og balansen.
- Hvordan avsløre manipulering av uvanlige poster, går ut på å undersøke sjelden poster, som for eksempel omstruktureringer og fusjonskostnader.

Mens Beneish (1999) tar for seg forskjellige variabler (Økning kundefordringer, avskrivninger, reduksjon dekningsbidrag mm) som i gitte situasjoner kan fungere som insentiver for å påvirke sannsynligheten for manipulering i et selskap.

2.4 Motiver for å manipulere regnskapet

I følge Store norske leksikon (s.a) er motiv en drivkraft til handling. Mens insentiv er en faktor som motiverer og er drivkraften bak handlingen. Motiv er vilkår som ligger til grunn for å regnskapsmanipulering, insentiv er behandlingen av inntjeningen slik at en unngår blant annet synkende markedsverdi. Mulford og Comiskey(2002) og Langli(2007) har utviklet modeller for motiver for regnskapsmanipulering. Mulford og Comiskey (2002) mener det er viktig å skille mellom vilkår som motiverer for regnskapsmanipulasjon og underliggende insentiver for å styre resultatet. Bonusplan, brudd på virksomhetsstyring, P/E og P/B forholdet kan være motiver for at regnskapsmanipulering oppstår.

2.4.1 Vilkår og insentiv for å manipulere regnskapet

Det er i følge Mulford og Comiskey (2002) gjort forskning på vilkår og motiver. Det finnes anekdotisk bevis der viten er bygget ut i fra enkeltstående tilfeller som viser til at forholdene er forbundet med regnskapsmanipulasjon, figuren på neste side illustrerer dette.

Vilkår	Insentiv
Inntjening er noe lavere enn markeds prognoser.	For å unngå et potensielt kraftig fall i aksjekursen
En bedrift forbereder en børs introduksjon av sine aksjer	Å presentere best mulig inntjeningsbilde for å maksimere prisen på utstedte aksjer.
Inntjeningen er like over minimumsnivået som kreves for å tjene insentivordning, eller nær ved å overstiger det maksimale nivået som fører til at ingen insentivordning blir tjent	Å forårsake inntjening for å forbli mellom minimum og maksimum inntjeningsnivå for å maksimere insentivordningen
En bedrift, enten på grunn av størrelse eller næringslivsvirksomhet eller begge deler, er et potensielt mål for uheldig politisk aktivitet	For å minimere de politiske kostnadene ved størrelse og/ eller næringsliv medlemskap ved å unngå det som kan anses for høye overskudd
En bedrift er nær brudd med banken	For å unngå de potensielle negative effektene av et kontraktsbrudd, for eksempel, en rente økning, en etterspørsel etter sikkerhet eller umiddelbar tilbakebetaling
Inntjeningen er noe over eller under en langsiktig trend som er ansett av ledelsen til å være hensiktsmessig	For å unngå en feilaktig markedsrespons på at inntjeningen er i en midlertidig synkende trend
Inntjeningsvolatiliteten er forårsaket av en rekke driftsposter	For å redusere inntjeningsvolatiliteten, slik at støynivå i verddivurderingen og opplevd risiko ikke vurderes
En endring i ledelsen har funnet sted	Å ta store avskrivninger umiddelbart etter ankomst av ny ledelse, slik at en gir skylden av negative resultater til utgående ledelse og samtidig lindrer fremtidige resultater.
Store tap knyttet til restrukturering og tilhørende kostnader har påløpt i fortiden	Å reversere alle overvurderte avsetninger for å kunne oppnå inntjeningsmål i senere perioder.

Figur 9 Vilkår og insentiver(Mulford & Comiskey, 2002, s. 61)

Modellen skiller mellom vilkår som motiverer for regnskapsmanipulasjon samtidig som den beskriver de underliggende insentivene for å styre resultatet i ønsket retning. Modellen tar utgangspunkt ut i fra et bedriftsperspektiv der den kun ser på bedriftens motiver for å manipulere regnskapet, og ikke ut i fra ansattes. Dette er et anekdotisk

bevis og kan derfor ikke anvendes som et vitenskapelig bevis (Mulford & Comiskey, 2002).

2.4.2 Modell av motiver for å regnskapsmanipulering

Langli(2007) beskriver motiver for å manipulere regnskapet ut i fra hvordan bedriften vil signalisere og fremstå for andre og dermed finne motivene ut fra disse ståstedene. Marked, eiere, styre, potensielle investorer er typiske interessenter for bedriften. Langli deler motivene opp i tre underkategorier;

- a. Undervurdering av økonomiske resultater.
 - b. Overvurdering av økonomisk resultater.
 - c. Enten under- eller overvurdert av økonomiske resultater. Det avhenger av om den underliggende driften går godt eller dårlig.
- a. Typiske motiver for å undervurdere regnskapet, dette for at bedriften skal virke mer sårbar enn den i utgangspunktet er.
- Lønnsforhandlinger med ansatte, styrke argumentasjon om at bedrift ikke har god nok inntjening for å bære høyere lønn.
 - Utløsning av minoritetsaksjonærer, kan gjennomføres ved å underrapportere lønnsomhet for å skremme bort minoritetsaksjonærer når aksjeprisen går ned.
 - Prisforhandlinger med kunder, slik at kunder ikke kan bruke lønnsomhet som argument for lavere prising av varer tjenester.
 - Driften går dårlig, og det spiller liten rolle om resultatet blir enda dårligere enn det reelt sett er. Selskapet utfører ekstra store nedskrivninger og tapsavsetninger, slik at resultat kan se bedre ut neste periode.
- b. Typiske motiver for å overvurdere økonomisk resultat, dette for å pynte slik at det gir tegn til et bedre resultat enn det i utgangspunkt er, eller at gjelden er undervurdert.
- Aksjebasert avlønning: for å signalisere til aksjemarkedet og gi inntrykk om at lønnsomhet er høyere enn den reelt er.
 - Topplederes jobbsikkerhet og avlønning: for å overbevise eiere om at vedkommende gjør en god jobb for selskapet og få høyere lønn.
 - Låneavtaler knyttet til regnskapstall: for å øke investors betalingsvilje.

- Press fra ledere/eiere: for å oppnå gode resultat, om det foreligger bonusordninger for ansatte. Andre motiver kan være å blåse opp aksjepriser
- c. Typiske motiv som kan være enten over-eller undervurdert, avhenger om den underliggende driften går godt eller dårlig;
- Bonus knyttet til regnskapstall, ansatte får bonus som er beregnet ut i fra resultatet
 - Inntektsutjevning, henviser til punkt 2.2.3 Inntektsutjevning.
 - Utbytteutdelinger: eiere og ledere ønsker å avgrense foretakets evne til å dele ut utbytte kan manipulere overskuddet negativ for å redusere fri egenkapital. Eller motsatt der eiere og ledere ønsker å maksimere fri egenkapital for å få høyest mulig utbytte.

Modellen til Langli (2007, s. 59) tar for seg bedriftens og ansattes insentiver til å manipulere regnskap ut i fra hvilket ståsted bedriften ønsker å forbinde seg med.

2.4.3 Sammenligning av modellene

Mulford og Comiskey (2002) skiller mellom vilkår som motiverer, og beskriver tilhørende insentiver for å styre resultatet i ønsket retning. Modellen vises ut i fra et bedriftsperspektiv, mens Langli (2007) også viser fra ansattes og privatpersoners motiver for å manipulere. Begge modellene ligger til grunn for Schilit sin modell om tre årsaker for å manipulere regnskapet, henviser til modell 2.2.1.

2.4.4 Bonusplan

Bonusplaner bør justeres etter interessen til ledelsen og eiere. Skal sikre at ledelsen handler i samsvar med firmaet strategi for å maksimere langsiktig verdiskaping. Videre er karakteristikk for en effektiv bonusplan, absolutt- og relativresultatmålinger oppsummert (Petersen & Plenborg, 2011).

2.4.4.1 Karakteristikk for en effektiv bonusplan

Karakteristikk for en effektiv bonusplan er i følge Petersen og Plenborg (2011) kongruens, kontrollerbarhet, enkelthet og regnskapsmessig problem. Ved utforming av bonuskontrakter bør involverte parter omhyggelig ta valg basert på prestasjonene, standard- og strukturytelser. I valg av resultatmål, standard og strukturering, bør kompensasjonsutvalg og ledere vurdere spørsmål som:

- Har justering av kontrakten interesse for ledelse og investorer? (Kongruens)

- Kan ledelsen styre prestasjonene som bonus er basert på?(Kontrollerbarhet)
- Er bonus kontrakten lett å forstå og kommuniserende. (Enkelhet)
- Hva er de regnskapsmessige forhold som må vurderes i en bonuskontrakt? (Regnskapsmessig problemstilling)

Tiltak basert på regnskapstall vil være nyttig i bonusplaner på grunn av at de forklarer fremtredende roller i ytelse evaluering og erstatning (Petersen & Plenborg, 2011).

- Ledelsen bør arbeide for å øke inntjeningen, da verdien avhenger av fremtidig inntjening.
- Inntekten blir styrt av ledelsen. Alle handlinger foretatt eller initiert av ledelsen påvirker inntjeningen. Det er den øverste leder som vil være ansvarlig.
- Å bruke inntjeningen vil være et enkelt tiltak, siden de allerede er rapportert av selskapet.
- Regnskapsdata er kontrollerbare og er underlagt en rekke interne (eks. Internrevisjon) og eksterne kontroller (eks. eksternrevisjon)

2.4.4.2 Absolutt resultatmålinger

EBITA er et relevant resultatmål, den måler resultatet av selskapets kjernedrift, uavhengig av hvordan selskapet finansierer virksomheten. Det stilles spørsmål om man skal kostnadsføre eller balanseføre FoU og andre fremtidsrettede kostnader. Det vil for eksempel være viktig for bioteknologisk og høyteknologiske bedrifter å investere i FoU for å bli kommersielt vellykket. Bedrifter som vedtar at investeringer i FoU er påløpende utgifter, kan få følge av at det kan bli vanskelig for ledelsen å oppnå bonuser, hvis det er basert på EBITA. EBITA vil også utgjøre en komplikasjon da den bare utgjør deler av regnskapet (Petersen & Plenborg, 2011).

Netto inntjening baseres ut i fra inntekter og utgifter, uavhengig hvordan elementene er klassifisert i resultatregnskapet. Det vil påvirke effekten av kapitalstruktur og avgifter. En bedrift kan for eksempel ha retningslinjer for å opprettholde en struktur, der endringen ved utstedelse av ny kapital og nedbetale rentebærende gjeld, fører til at inntjeningen øker (Petersen & Plenborg, 2011).

Earnings per share (EPS), på norsk resultat per aksje, blir brukt som mål for bedrifter. Aksjonærer foretrekker å tjene så mye som mulig for hver aksje i selskapet. Hvis

eksempelvis resultatet per aksje øker, vil også aksjonærens verdi øke. EPS tar ikke hensyn til risikoen, investeringer og inflasjon. Det tar heller ikke hensyn til mulige alternativ kostnader (Petersen & Plenborg, 2011).

2.4.4.3 Relativ resultat målinger

Relative ytelse tiltak gjør det mulig å linke bonuser direkte til verdiskaping. ROE og EVA er metoder som blir brukt som relativ resultat målinger (Petersen & Plenborg, 2011).

2.4.4.4 Return of Equity (ROE)

Retur av egenkapitalen viser hvor stor verdiskaping bedriften har i forhold til egenkapitalen. Fordelen med ROE metoden er at den er enkel å forstå. I forhold til absolutte resultatmålinger, har metoden en større nyttefunksjon. ROE operer for eksempel med egne kontoer for investering, for å kartlegge risikoen. Ved å ignorere kapitalkostnaden, vil tiltaket for å indikere selskapets evne til å skape verdi mislykkes. På en annen side er ikke ROE pålitelige signaler for verdiskaping, da avkastningen på enkelt perioder er basert på historisk bokførte verdier (Petersen & Plenborg, 2011).

2.4.4.5 Economic Value Added (EVA)

EVA er en metode for å vurdere fremtidig inntjening. Den økonomiske gevinst oppnås ikke før alle kapital tilbydere har blitt kompensert. Derfor vil bruk av EVA gi økonomisk gevinst ved å redusere overskuddet med kostnadene for gjeld og egenkapital kostnader. Metoden predikerer for fremtidig kursutvikling, en økning i EVA bør derfor resultere i en økning i fast verdi. Firmaets verdi er identisk med investert kapital i tillegg til nåverdien av fremtidig EVA (Petersen & Plenborg, 2011).

2.4.5 Price/Book

Pris/Bok (senere P/B) forholdet sammenligner aksjens markedsverdi til bokført verdi. Aksjekursen tar forbehold om at støy er tatt med i fundamental verdi av selskapet, mens B er balanseført verdi i praksis. (Petersen & Plenborg, 2011).

Et lavt P/B forhold kan bety at selskapet er undervurdert eller at noe er vesentlig galt med selskapet. I motsatt retning kan høy P/B bety at selskapet er overvurdert (Petersen & Plenborg, 2011).

2.4.6 Price/ Earnings

Price/Earnings (senere P/E) beskriver forholdet mellom bedrift markedsverdi/aksjekurs. Høy P/E kan bety at investorene forventer høyere resultatvekst enn selskaper med lavere P/E (Ziv Bodie, Robert C. Merton, & Cleeton, 2009).

Selskaper kan sammenligne egen P/E med andre i samme bransje eller mot sin egen historiske P/E. Man kan ikke sammenligne et høyteknologiselskap med et kraftselskap, da de har forskjellige P/E verdier grunnet ulike vekstutsikter (Ziv Bodie, et al., 2009).

P/E kan bli brukt som et hjelpemiddel i verdsettelses prosessen, men bør ikke være den eneste faktoren. Nevneren i P/E er for eksempel basert på et regnskapsmessig mål på inntjeningen og kan derfor ha være utsatt for manipulasjon (Ziv Bodie, et al., 2009).

2.4.7 Virksomhetsstyring

Virksomhetsstyring er samarbeidet mellom de forskjellige aktørene for å bidra til høyest mulig verdiskapning for aksjeeiere, ansatte og andre interessenter (Huse, 2004). Alle børsnoterte selskap må avgi en samlet redegjørelse for virksomhetsstyring i årsrapporten (Deloitte, s.a.)

I Norge blir det sammensatt en gruppe representanter for ulike interessegrupper, Norsk Utvalg for Eierstyring og Selskapsledelse. NUES har fremlagt norske anbefalinger om god virksomhetsstyring. Denne anbefalingen kan bidra med å lettere definere de ulike interessenters rollefordeling i virksomheter (Oslobørs, s.a.).

Den norske anbefalingen består av 15 hovedtemaer for å oppnå en så effektiv og sunn eierstyring og selskapsledelse som mulig. Temaene kan variere alt fra utbyttepolitikk, styrets arbeid, informasjon og kommunikasjon til likebehandling av aksjeeiere osv. Ved styring av selskaper med klart definerte og redegjorte regler for eierstyring og selskapsledelse kan styret lettere forvalte virksomheten i riktig retning for å kunne oppnå verdiskapning. Eiere, ledere, styret og ansatte, alle interessenter vet hva dem har å forholde seg til ut i fra gitte hovedtemaer som styret skal handle ut i fra som kan

være med på å minske elementene for å kunne manipulere regnskapet. Brudd på virksomhetsstyring kan være et motiv for å manipulere regnskapet (Oslobørs, s.a.).

2.5 Tiltak og insentiver for å unngå regnskapsmanipulering

Tiltak for å unngå regnskapsmanipulering kan beskrives ved hjelp av Schilit modell om å forebygge regnskapsmanipulering. Deretter følger andre insentiver for å unngå regnskapsmanipulering i henhold til fagbøker og relevante artikler.

2.5.1 Modell for å unngå regnskapsmanipulering

I følge Schilit (2002, s. 257) finnes det fire ulike måter å forebygge regnskapsmanipulering. Det er a) forbedre revisors mulighet og evner til å utføre revisjon, b) forbedre opplæring av de brukerne som skal utføre finansiell rapportering c) forbedre kontrollmiljø i organisasjonen og d) omstrukturering av insentiver. Videre er punktene kort oppsummert.

- a. Da investorer og långivere har høy tillit til revisors evne til å avdekke eventuelle regnskapsmessige triks, bør det i større grad vektlegges opplæring av revisorer for å øke deres ferdigheter.
- b. Lære opp ansatte som skal rapportere regnskapet. Investorer og långivere, som stoler på representasjon i finansielle rapporter, må trenes opp for å søke etter regnskapsmessig triks.
- c. Finansielle misligheter skjer i mindre grad i virksomheter med sterk grad av finansiell kontroll. Som intern revisjon, bruk av uavhengig revisorer samt en styresammensetning med uavhengige medlemmer.
- d. Ledere som er opptatt av å legge frem ærlige og rettvise rapporter, som straffer avvik.

Schilit (2002) mener at ved å fremme opplæring og kunnskap til regnskapsarbeidere samt å straffe ved avvik kan være med på å bidra til en reduksjon i graden av talltriksing. For å forhindre manipulering må det etableres en etisk tone og rammer for bedriften. Der toppen av organisasjonen tydelig får frem hva dem står for, og at dårlig holdning er uakseptabelt og ikke tillat.

2.5.2 Internkontroll

I følge Sander (2005) er intern kontroll definert som en prosess, isenesatt og gjennomført av foretakets styre, ledelse og ansatte.

Internkontroll innebærer bedriftens rutiner for kontrollering, hvordan virksomheten er organisert og gjerne en felles fortolkning av virksomhetens regler i interne kontroller er det viktig med effektive informasjons og kommunikasjons plattformer som kan gå i alle retninger for å sikre at hver enkelt får relevant budskap i tide. Det er også avgjørende å følge opp og gjør nødvendige operasjoner for at endringer blir fullstendig (Sander, 2005).

2.5.3 Internrevisjon

I følge Norges Interne Revisors Forening (s.a.) er internrevisjon en uavhengig og objektiv bekreftelse, samt en rådgivningsfunksjon der målsetningen er å øke merverdien i selskapets drift. Det er interne eller eksterne uavhengig rådgivningsfunksjon som utfører revisjonen, de evaluerer for bedringer innenfor prosesser, styring og kontroll (Norges Interne Revisjoners Forening, s.a.).

Hensikten med internrevisjon er å utvikle og implementere strukturerte og systematiske modeller i bedriften. Dette for å kontrollere, eller for mer effektiv drift, slik at bevisste og ubevisste tvilsomme regnskapsføringer avdekkes, samt at driften kan effektiviseres. Tanken bak er å øke merverdien av selskapet (Norges Interne Revisjoners Forening, s.a.).

2.5.4 Ekstern revisjon

Ekstern revisjon er lovpålagt i følge Revisjonsloven (1999), kapittel 2. § 2-1. ”Revisjonsplikt og adgangen til å si opp revisor regnskapspliktige etter regnskapsloven §1-2 første ledd skal påse at årsregnskapet revideres av en registrert revisor eller statsautorisert revisor” .

Revisor er valgt ut i fra generalforsamlingen som en uavhengig part til å kontrollere og tester om virksomhetenes regnskaper er korrekte. Revisoren skal gå inn i regnskapet og objektivt vurdere om de finansielle forhold som er oppgitt er reelle. De skal også se på om regnskapet er utarbeidet i samsvar med gjeldene lover og regler. Revisor skal kontrollere om årsregnskapet er utført på en ordentlig og oversiktlig måte med dokumentasjon av relevante opplysninger. Ekstern revisjonen virker skjerpene på ledelsen, samt preventivt mot regnskapsmanipulering og ulovlige føringer (Hanstad, 2012).

Regnskapene inneholder viktige opplysninger om virksomhetens finansielle ståsted, dermed er det denne informasjonen banken benytter seg av da de skal vurdere virksomhetens finansieringskrav. Det er viktig at informasjonen er reell og pålitelig, inneholder den feil kan banken og investorer tape stort. Det gjør at banken og investorer setter stor lit til den jobben revisoren gjør. Kunne man ikke lenger hatt tillit til regnskapene så hadde det ikke lenger vært et velfungerende kapitalmarked (Hanstad, 2012).

2.5.4.1 Revisjonsrisiko og revisors avdekking av motiver

I følge riksrevisjonen skal det ved revisjon alltid utføres en risikovurdering over selskapet som skal bli revidert. Revisor kan da avdekke motiver selskapet og ansatte har for å manipulere regnskapet og tilpasse revideringen deretter (Riksrevisjonen, 2006).

Revisjonsrisikomodell er et verktøy revisor benytter for i størst mulig grad avdekke risikoen for feil og mangler i regnskapet. Ved revisjonsrisikomodell blir det enklere for revisor å kartlegge hvor omfattende revisjonsinnsatsen må være for å oppnå ønsket sikkerhet for at resultatet som fremkommer er korrekt. Modellen består av fire faktorer, iboende risiko, kontrollrisiko, oppdagelsesrisiko samt revisjonsrisiko. Under følger de tre risikofaktorer som multiplisert sammen danner revisjonsrisikoen.

$IB \text{ (Iboenderisiko)} * KR \text{ (Kontrollrisiko)} * OR \text{ (oppdagelsesrisiko)} = \text{Revisjonsrisiko}$

Figur 10 Revisjonsrisiko (Riksrevisjonen, 2006, s. 38)

Iboende risiko er den underliggende risikoen virksomheten har før iverksettelse av tiltak og kontroller som kan redusere risikoen. Det kan være faktorer som tilsier høy/lav risiko i selskapet, type bransje, vanskelig driftssituasjon ulike eiere og brukere av regnskapet og lignende (Finansdepartementet, 2010).

Kontrollrisiko er risikoen for at det finnes feilinformasjon i regnskapspåstanden. Den vurderes ut i fra hvor god kontroll selskapet har selv, i form av internrevisjon, som tilsier mindre risiko for feil i regnskap. Oppdagelsesrisiko oppstår gjennom revisors handlinger og sannsynligheten for å avdekke alle feil. Revisjonen som er underlagt

Riksrevisjon skal være med på å bidra til å forebygge, samt avdekke misligheter og feil i regnskapet (Riksrevisjonen, 2006).

Gjennom drøftelser innad i revisjonsteamet skal det vurderes hvor mislighetsutsatt selskapet antas å være. Dersom revisor gjennom sine kontroller avdekker misligheter skal han oppføre varsomt samt dokumentere de vurderingene av mislighetsaspektet som er gjort, og melde saken videre (Riksrevisjonen, 2006).

2.5.5 Mentorordninger

Mentor i en arbeidssituasjon er en person som besitter mye erfaring og kunnskaper om sitt fagfelt som skal læres til mindre erfarne personer (Mathisen, 2008).

Mentorordning oppstår i to grunnleggende former. Den første er ved strukturert, organisert læring over tid, som foregår gjennom langsiktig diskusjon og fortrolige samtaler mellom en mentor og hans mentee. Den andre formen er en uformell mentoring som er et resultat av at mennesker mer eller mindre tilfeldig møtes og en mentorrelasjon oppstår. Hovedpoenget i begge formene er at en mentor lærer fra seg sine kunnskaper og sin innsikt til en mindre erfaren. Mentorordningene har som hensikt å bidra til et innblikk i selskapets regler og etiske holdninger samt forståelse for hva som er rett og galt. Den lærende får også supplert kompetanseutviklingen samt relevant og aktuell informasjon som kan være med på å redusere muligheten for regnskapsmanipulering (Mathisen, 2008).

2.5.6 Interne retningslinjer

Interne retningslinjer er selskapets interne regler og retningslinjer. Dette kan være et tiltak og insentiv for å forebygge regnskapsmanipulering (Kinnunen, 2009).

Selskaper bør ha retningslinjene tilgjengelig og presentert for ansatte. Reglene må være utformet som en praktisk veiledning med et enkelt og konsist språk. Kan med fordel inneholde kjente scenarioer eller hypotetiske eksempel for å forklare situasjoner på en enkel og beskrivende måte. Det er også viktig å ha et system som kan fange opp og identifisere eventuelle brudd, dette kan gjøres ved å kommunisere bekymring, ved granskning eller overvåking. Et annet viktig punkt som ofte blir glemt i forbindelse med interne etiske retningslinjer er at selskapet er forberedt og har rutiner for hvordan dem skal håndtere brudd når de eventuelt skulle inntreffe. Ved

slike retningslinjer kan ikke ansatte spille på at dem ikke visste bedre i etiske problemsituasjoner, da det i retningslinjene står svart på hvitt hvordan dem skal og hvordan dem ikke skal handle (Kinnunen, 2009).

2.5.7 Målplaner

Budsjetter er i følge Store Norske Leksikon(s.a.) en ”oppstilt plan, overslag eller prognose over fremtidige påregnelige inntekter og utgifter eller fremtidige forventede prestasjoner”. Budsjett er en tallmessig fremstilling, et uttrykk for de handlingsrom og de mål som bedrifter har satt seg for en gitt fremtidig periode (Budsjett, s.a., avsnitt 1).

Budsjetter og planer er hjelpemiddel for ledelsen når de skal definere bedriftens fremtidige mål. De målene og planene som ledelsen setter kan være med på å motivere ansatte til å ta i et tak for å kollektivt nå gitte fremtidige mål. Det er en forutsetning at målene er ambisiøse, men oppnåelig. Om ikke realistiske mål eller ingen mål i det hele tatt kan det ha en demotiverende effekt på ansatte. Budsjetter er fordelaktige for å kunne føre kontroll med delresultater, salgsinnsats og kostnadsforbruk. Er også nyttig i forbindelse med vurdering av bedriftens lønnsomhet og risiko ved investeringer, da ansatte og ledere kan se hvordan de ligger an. Det er en forutsetning at alle som kan påvirke budsjetter, kan få anledning til å være med å utarbeide det (Budsjett, s.a.).

Etablerte bedrifter vil i hovedsak gå ut i fra fjorårets regnskap som grunnlag for å kunne planlegge neste års budsjett. For nystartede selskap kan man benytte seg av regnskaper til andre lignende bedrifter i samme bransje (Altinn, s.a.).

Kapittel 3 - Metode

Metode kapitlet skal forklare studiens utførelse og hva som ligger bak valg som er gjort underveis. Her blir også den metodiske tilnærmingen til problemstillingen samt forskningsprosessen beskrevet.

3.1 Hva er metode

Ifølge Gripsrud, Olsson og Silkoset (2008) er metode en planmessig fremgangsmåte, der målet er å løse et problem, for så å komme frem til en ny erkjennelse. "Hvilken planmessig fremgangsmåte som er best egnet i en gitt situasjon, avhenger både av hva som er vårt mål, hvordan verden ser ut, og hvilke ressurser vi har til disposisjon" (Gripsrud, et al., 2008, s. 12).

3.2 Case- studie

Case- studiet er en anvendt metode innenfor samfunnsvitenskapen, og især innenfor området bedriftsøkonomi og virksomhetsstudier. Formålet med denne teknikken er å analysere en konkret case, en virkelighetssituasjon, for å få en allmenn forståelse gjennom analysen (Fuglsang, Hagedorn-Rasmussen, & Olsen, 2007)

Case- studiet kan bygges på mange forskjellige metoder og teoretiske retninger, kvantitative- eller kvalitative som nevnes under eller en kombinasjon av disse. Denne oppgave bygges ut i fra kvalitative dybdeintervjuer, som skal gi en praktisk illustrasjon av spesifikke problemstillinger innenfor bedriftsøkonomi. Samt regnskapsmanipulasjon, med et ønske om å kunne identifisere insentiver som reduserer sannsynligheten for regnskapsmanipulering, og hvordan disse fungerer i praksis (Fuglsang, et al., 2007).

I utgangspunktet representerer case-studiet en antiteoretisk strømning som betyr at man må undersøke virkeligheten for å kunne forstå teoretiske sammenhenger. I løpet av studiet får man erfaringer med den praktiske virkeligheten som kan gi en praktisk konkret illustrasjon av en spesifikk problemstilling (Fuglsang, et al., 2007). Case-studier er å konkretisere viten gjennom praktiske studier av enkelte tilfeller. I denne oppgaven blir økonomimedarbeider intervjuet om deres erfaringer og kunnskap innenfor temaet.

Problemer ved bruk av case studier er at den i stor grad blir utsatt for kritikk. Denne metoden bygger kun på utvelgelse av enkelte tilfeller. Ved å undersøke enkelttilfeller kan det være høy risiko for feil, på grunn av man ikke har kunnskap om hele utvalget. Et case-studie kan ikke brukes til å beslutte vitenskapelige beslutninger. Den kan derimot fra et fenomenologisk synspunkt være en idealtypisk beskrivelse av virkeligheten samtidig som det gir en universal viten ettersom den beskriver essensen av et forhold i bedriftsøkonomiske fenomener (Fuglsang, et al., 2007)

3.3 Forskningsprosessen

Forskningsprosessen skal forklare fenomener. Det finnes 3 tilnæringsmåter til forskningsprosessen: positivistisk, pragmatisk og konstruktivistisk tilnærming. Denne oppgaven bygger på den sistnevnte tilnæringsmetoden. Konstruktivistisk tilnærming har som formål å kartlegge og tolke meningsinnhold og sosiale prosesser. Tilnærmingen benytter ulike kvalitative metoder for å øke forståelsen av fenomener. Denne oppgaven anvender dybdeintervju, men også fokusgrupper er vanlige teknikker å bruke. Ved konstruktivistiske tilnærming kan man ikke bryte fenomener ned i mindre deler uten å miste helheten. Begreper kan ikke måles på en tilfredsstillende måte ved hjelp av strukturerte spørreskjemaer som ved kvantitativ metode. Denne forskningen bygges opp på en case-studie metodologi som vi ser nærmere på seinere i oppgaven (Gripsrud, et al., 2008).

Denne oppgave har en problemsituasjon som utgangspunkt. Formålet med oppgaven er å vurdere alternative tiltak og insentiver for å redusere regnskapsmanipulering i fremtiden. Oppgaven skal også kartlegge hva som kan fremkalle atferden som forårsaker regnskapsmanipulasjon.

Undersøkelsesspørsmål skal angi hva undersøkelsen ønsker svar på for å oppnå formålet med analysen (Gripsrud, et al., 2008). Undersøkelsesspørsmålene i oppgaven er om respondenten har kjennskap til insentiver og tiltak som kan reduserer regnskapsmanipulering. Hvordan fungerer insentivene eller tiltakene i praksis. I hvilke situasjoner det kan være aktuelt å manipulere regnskap og hva som er de utløsende årsakene. Er det bransjer som er mer utsatt en andre for regnskapsmanipulering.

Det er ingen konkrete beslutninger som skal tas på bakgrunn av dette studiet, og resultatene som fremkommer vil ikke være med på å påvirke direkte avgjørelser. Resultatet kan derimot være en pekepinn på nødvendigheten ved bruk av tiltak og insentiver for å redusere regnskapsmanipulering. Respondentens syn og utsagn om reduserende insentiver er med på å forme konklusjonen av oppgaven. Når vi formulerer undersøkelses spørsmål bygger vi direkte eller indirekte på teori.

3.4 Undersøkelsesdesign

I følge Gripsrud, Olsson og Silkoset (2008) innebærer undersøkelsesdesign en beskrivelse av hvordan analyseprosessen bør legges opp for å løse den aktuelle oppgaven.

Forskningsdesignet spesifiserer hvilke type informasjon og data som må innhentes for å kunne besvare undersøkesspørsmålene, og hvordan den relevante dataen skal innhentes og analyseres for å oppnå svar på disse. Valget av designform avgjøres ut i fra hvor mye man vet om problemområdet på forhånd før man starter å undersøke og hvilke målsettinger man har med hensyn til å betrakte og tolke forhold. Det skilles mellom eksplorativt-, deskriptivt- og kausalt design (Gripsrud, et al., 2008).

Eksplorativt design dannes ut i fra hvor mye kunnskap man har fra forskningsområdet. Deskriptivt dannes på grunnlag av hvilke kjennskap man har til tidligere studier. Mens kausalt design handler om hvilket ambisjonsnivå som er ønsket i forhold til variablene (Gripsrud, et al., 2008) .

Eksplorativt design	Deskriptivt design	Kausalt design
<ul style="list-style-type: none"> • gir innsikt og skaper forståelse • krever litteraturstudier og bruk av sekundærdata • er en fleksibel og ustrukturert prosess • har to hovedteknikker, fokusgrupper og dybdeinterjuver • er hypotesegenererende 	<ul style="list-style-type: none"> • er hypotesetestende • er ofte knyttet til kvantitative • er formell og strukturert prosess • benytter, representative utvalg • har tre hovedteknikker for datainnsamling: Spørreskjemaer, observasjon og dagbokmetoden 	<ul style="list-style-type: none"> • benytter eksperiment, og inndeler i: • A: Ekte eksperimenter • B: Kvasieksperimenter • som avhenger av om det er tilfeldig hvem som får hvilke stimuli. • C: Laboratorie eksperiment • D: Felt eksperiment • -grupperes etter hvor dem utføres

Figur 11 Undersøkelsesdesign (Gripsrud, et al., 2008, s. 61 - 67)

Oppgaven anvender eksplorativt design. På bakgrunn av at utgangspunktet har en uklar forståelse om hvordan omgivelsene ser ut og hva grunnene til eventuelle problemer kan være. Dette har imidlertid etter oppgavestart blitt studert og drøftet på bakgrunn av hovedsakelig faglitteratur, teori og fagartikler. Hovedmålet for undersøkelsen er å kunne forstå og tolke emnet på best mulig måte samt å se etter mulige reduserende insentiver på bakgrunn av innhentet data.

Kunnskap øker i takt med forståelse for problemstilling. Ulemper med eksplorativt design er at den er avhengig av ustrukturerte eller delvis strukturerte intervjuer og observasjoner. Dette fører til at konklusjoner og resultater ikke kan sammenlignes og stilles opp mot hverandre. Et annet viktig punkt er at intervjuersviten eventuelt uvitenhet, erfaring eller uerfarenhet ved intervjusituasjonen, kjennskap til organisasjonen og bransjen forøvrig kan være med på å forme resultat ufrivillig og ubevisst (Gripsrud, et al., 2008)

3.5 Validitet og reliabilitet

Det kan være komplisert å skille mellom god og mindre god forskning. I følge Ryen (2002) er validitet og reliabilitet kvalitetskriterier i kvalitativforskning.

3.5.1 Validitet

Gripsrud, Olsson og Silkoset (2008) forklarer at validitet er en betegnelse som benyttes for å forklare hvor riktig man måler det som er til hensikt å måle.

Validitet måles ut i fra to punkter, intern og ekstern validitet. Intern validitet går ut på hvorvidt fenomenet er beskrevet på en riktig måte, mens ekstern validitet går ut på hvorvidt funnene fra undersøkelsen kan generaliseres. Det er viktig å være kritisk til kildene man bruker, og se på om dem faktisk gir riktig informasjon (Jacobsen, 2005).

2.5.7.1 Intern validitet

I denne oppgave er fenomenet regnskapsmanipulering beskrevet på bakgrunn av fagartikler, lærebøker og tidsskrifter skrevet av personer med spesialisering innenfor fagområdet. Det er undersøkt og analysert om det finnes paralleller mellom teori og den innhentede dataen som kan støttes opp mot teorien .

2.5.7.2 Ekstern validitet

Tiltakene for å unngå regnskapsmanipulering som har fremkommet i denne oppgave er langt i fra sikkert allmenn gyldige, eller generaliserbare. Det kan være fordi tiltakene bare er et lite utvalg, og det mest sannsynlig finnes flere tiltak som vi ikke har kommet over som kan tenkes å være med på å redusere regnskapsmanipulering.

3.5.2 Reliabilitet

Reliabilitet handler om i hvor høy grad man kan stole på at resultatene og konklusjonene som fremkommer i undersøkelsen er troverdige. Det betyr at gjentatte undersøkelser med samme formål bør få tilnærmet likt resultat (Gripsrud, et al., 2008).

Det finnes mange trusler mot resultatets troverdighet og pålitelighet. Intervjuobjekter er et trussel. Regnskapsmanipulering er et tabubelagt tema. Dersom respondentene ikke snakker oppriktig sant kan det være kritisk for oppgaven. Andre forhold som kan påvirke resultatet i en mindre pålitelig og troverdig retning kan være at det er unøyaktighet i forbindelse med registrering, og analyseringen av data (Jacobsen, 2005).

Det er i følge Ryen (2002) flere metoder som kan øke graden av reliabilitet i en undersøkelse. Man kan benytte båndopptaker i intervjusammenheng, la ulike forskere sammenligne og kategorisere den samme innhentede data, i tillegg til å presentere større utdrag råmateriale. Kan også redegjøre for prosedyrene ved datainnsamlingen og notater.

Under intervjuet ble det etter godkjenning av respondenten brukt båndopptaker. Dette gjorde at man etter intervjuet kunne høre materialet på nytt og dermed kunne skrive ordrett ned hva som ble sagt, før det igjen ble sydd sammen til et sammenhengende material. Gjennom analyseprosessen har det vært to personer som har sammenlignet, tolket, og kategorisert dataen. Det presenteres noen sitater/råmateriale og det henvises til intervjuene i diskusjonen som vi mener kan være med på å øke resultatets troverdighet og reliabilitet.

3.6 Datainnsamling

Datainnsamling er metoden som brukes for å samle inn relevant data. Man kan dele inn i kvantitative og kvalitative metoder, det gjelder både for primær og

sekundærdata. Kvantitativ data kan uttrykkes i tall eller mengdeenheter, mens kvalitativ data ikke kan tallfestes. Primærdata samler aktøren selv inn for å kunne svare på forskningsspørsmålene, mens sekundærdata er data som andre har samlet inn for et annet formål (Gripsrud, et al., 2008). Det er hvordan man kommuniserer, observerer eller registrerer dataen som bestemmer hvilken type data man bruker. I følge Ryen (2002) er de store forskjellen mellom kvalitativ og kvantitativ forskning sterkt overdrevet. Dermed kan sentrale kvalitetskrav rettes mot begge og med fordel kan utdypes mer enn det enkelte pragmatikere gjør.

3.6.1 Kvalitativ metode

Kvalitativ metode samler inn data for å forstå et fenomen. Som tidligere nevnt gir ikke denne metoden mulighet til å tallfeste eller måle resultatene. Kvalitativ metode resulteres ofte i verbale utsagn eller tekst. Gjennom denne metode kan man få tilgang til data fra personer med forståelse innenfor område (Gripsrud, et al., 2008)

Kvalitativ metode krever tid og ressurser fra aktøren, dette medfører at metoden kan bli tidskrevende og kostnadsfull. Det resulterer i et lite utvalg, som igjen kan føre til at risikoen for at distansen mellom respondentene blir liten. Dette kan bidra til at aktørens evne til å være kritisk kan bli svekket. En annen svakhet er at kvalitativ metode legger vekt på en forenklet verden, men slik vil det også være for kvantitativ analyse (Ryen, 2002) .

På den annen side vil kvalitativ metode gi aktøren en bedre mulighet til å få tak i respondentens subjektive mening. Metoden er fleksibel, ved at man kan endre og supplere med spørsmål underveis og at det ikke er fastsatt svaralternativer (Ryen, 2002).

3.6.2 Kvalitativt intervju

Et intervju blir definert som en metode for å framskaffe ekte kunnskap. Kvalitativt intervju er en av flere varianter. På den ene ytterkant finner man faste og strukturerte intervjuer, eksempel på dette er spørreundersøkelse. Mens på den motsatte ytterkant finner man terapeutisk intervju, eksempel på dette kan være intervju som gir rom for spontanitet, refleksjoner og utdyping. Dersom intervjuet blir styrt av maler eller stikkord vil det utgjøre en mellomvariant av overnevnte intervju typer, dette er en type av dybdeintervju (Ryen, 2002).

I følge Ryen (2002) er hovedhensikten med kvalitative intervju å oppnå tilgang til handlinger og hendelser som er relevante for undersøkelsens problemstilling. Ved kvalitativ intervju vil det være mulig å få en dyp innsikt i hver enkelt respondents meninger.

Graden av forhåndsstrukturering vil avhenge av fokus, forskningsspørsmål og utvalgs-kriterier man velger å bruke i forskningen. Argumenter for liten eller ingen forhåndsstruktur kan for eksempel være at respondenten får ved likeverdige forhold påvirke intervjuet. Ved et fast opplegg kan forskeren se seg blind på strukturen. Derfor vil sentrale faktorer i kvalitative studier, som betydningen av konteksten, bli ekskludert. I motsatt retning kan liten eller ingen forhåndsstruktur føre til at aktøren ikke fanger opp, eller misforstår fenomener som er viktige for respondentene (Ryen, 2002).

I henhold til problemstillingen vil det være hensiktsmessig å bruke kvalitativ metode med primærdata i denne forskningen. Det skyldes at allmennheten ikke har tilstrekkelig kunnskap om situasjonen, dette begrenser oppgaven ved å benytte kvantitativ metode. Derfor snevres utvalget seg til personer med ledererfaring innenfor regnskapsføring.

3.7 Gjennomføring av datainnsamling

Ifølge Ryen (2002) er det mange valgmuligheter når man skal foreta et utvalg av respondenter. Det kan for eksempel være valg innenfor settinger, aktører, prosesser og hendelser (Seidman & Irving, 1998). Kriterier for et kvalitativ utvalg kan være tilstrekkelighet og at informasjonen er tilfredsstillende. Med tilstrekkelighet hevder Seidman (1998) at antallet er tilstrekkelig for å reflektere bredden blant deltakerne. Når intervjuene er blitt så mange at man ikke lærer av et nytt intervju er man tilfredsstilt for informasjon. Man bør forsøke å finne et variert utvalg av kunnskapsfulle respondenter.

Det er viktig at det ikke er for få respondenter, da risikerer man å få innsamlet utilstrekkelig data som gjør analysedelen komplisert og lite valid. Det bidrar videre til lavere forskningskvalitet og lav reliabilitet (Ryen, 2002).

Utvalget er tatt ut i fra bedrifter i Norge. Respondentene kommer fra ulike næringer som teknologi, industri, hav og kystfiske, oljeproduksjon og oljeservice. Grunnen til dette er at det skal være variasjon og muligheter for å avdekke likheter eller ulikheter på tvers av næringene. Størrelsen på spurte bedrifter varierte fra små aksjeselskap til større allmennaksjeselskap. Responser fra bedriftene gjenspeiles at det de største selskapene som var villig til å delta i undersøkelsen. Alle respondentene tilhørte økonomienheten, men det var variasjon i respondentenes posisjoner i selskapene. Representantene har titlene Chief Financial Officer, Financial Accounting Manager, Vice President Finance, Group Financial Controller, Financial Controller og Konsernregnskapssjef.

3.8.1 Gjennomføring av dybdeintervju

Dybdeintervjuene er oppbygd etter McCracker (1998) intervjuguide. Intervjuet er delt opp i forarbeid, åpning, hovedfase og avslutning. Dybdeintervju varer i mellom 45-60 min (Ryen, 2002).

3.8.1.1 Forarbeid

Potensielle respondenter ble kontaktet per mail, med forespørsel til intervju. I mailen stod det informasjon om hva som var bakgrunn for oppgaven, målet med undersøkelsen og at det var valgfritt om oppgaven skulle være anonym eller ikke. Mailen avsluttet med en forespørsel om å delta, henviser til vedlegg 1. Fikk positiv respons fra 6 av totalt 11 bedrifter som sa seg villig til å delta. I samtale med veileder kom man frem til at 6 respondenter ville være et bredt nok utvalg for denne oppgave. Det kan finnes forhold innenfor temaet regnskapsmanipulasjon som ikke blir drøftet i diskusjonen, på bakgrunn av at fokuset i senere drøfting bygger på det innhentede materialet.

Opgavens case-del gikk ut på å gjennomføre dybdeintervju av respondenter. Intervjuene ble holdt i en ansikt til ansikt situasjon, med unntak av CFO i teknologiselskapet som vi hadde telefonintervju med grunnet avstand. Intervjuene i forbindelse med denne oppgaven varierte i alt i fra 25 til 55 min. Grunnen til den store variasjonen kan dels være på grunn av forskjellige personligheter og dels på grunn av respondentenes erfaringer og innblikk rundt emnet. Respondentene med lengst erfaring snakket rundt temaet og gav oss all nødvendig informasjon uten at

respondenten måtte peiles inn på riktig kurs. De med mindre erfaring måtte hele tiden stilles spørsmål og trekkes i riktig retning i forhold til hva denne oppgaven gjelder. Også personligheten til de forskjellige respondentene påvirket intervjuet. De mest utadvendte og snakkeglade pratet mer rundt temaet og kom med egne tanker rundt situasjoner dem selv har opplevd. De som var mer lukket svarte veldig konkret på det dem ble spurt om som igjen kan gjenspeiles i analysedelen. Det virker ut i fra respondentene at regnskapsmanipulering er et vanskelig emne og som ingen vil assosieres med, og noen ville bevisst ikke bruke ordet manipulering. Financial Accounting Manager i BP Norge brukte bevisst ordet kreativ regnskapsføring i stedet for manipulering ettersom han syntes det var mer passende. Det kan være dels på grunn av den vide definisjon av begrepet regnskapsmanipulering og dels på grunn av de mange gråsoner i lover og regler som gjør det vanskelig å definere hva som er lov og hva som ikke er lov. Respondentene er enige om at det uten tvil er et viktig felt å bekjempe. En av respondentene avsluttet intervjuet med å fortelle at dette er et tema som virkelig engasjerte han, og at det var bra at studenter ville utdype seg i et slik viktig emne.

3.8.1.2 Åpning

I følge McCracker (1998) bør aktøren åpne med å fortelle litt om seg selv, for så å la respondenten gjøre det samme. Intensjonen med denne åpningen er å få brukt tid til oppvarming, skape trygghet og tillit. I tillegg må aktørene noterer biografisk data.

Åpningsfasen startet da aktører fortalte kort om seg selv og formålet med oppgaven. Det ble opplyst om anonymisering, der samtlige respondenter syntes det var greit å bruke deres navn og selskapsnavn, så lenge de fikk se over sitt eget sammendrag før det ble brukt. Deretter gikk aktørene over til respondentens utdanning og bakgrunn.

2.8.1.3 Hovedfase

Hovedfasen starter med rundtur spørsmål, det er åpningsspørsmål som ikke er spesifisert på forhånd (Ryen, 2002). Det er utarbeidet en intervjuguide, som er godkjent av veileder. Grunnen til dette er at intervjuet skal ha en delvis struktur i intervjuene, slik at det blir mulig å drøfte den innkomne data. Respondenten skal fortelle erfaringen sin basert på sin virkelighet.

Hoveddelen av intervjuet startet med at aktørene og respondentene snakket rundt emnet regnskapsmanipulering, og respondentenes kjennskap til temaet. I intervjuguiden var det spørsmål man ønsket å diskutere for å få en grad av sammenligningsgrunnlag i oppgaven. Respondentene styrte samtalen i sin retning og kunne fritt fortelle det de ønsket om emnet. Aktørene har i oppgave å:

- Vinkle intervjuet inn på nytt når det skeier ut. Dette er nødvendig for at respondenten skal få tilstrekkelig relevant informasjon.
- Dersom det oppstår faktiske feil eller ukonsise momenter, kan man tematisere. Eksempel på dette ”Jeg synes å huske at du tidligere sa at det..... Har jeg misforstått?”

Kategorispørsmål er planlagte spørsmål som handler om alle formelle trekk ved det aktuelle forskningstemaet, henviser til punkt 3.8.1.4 Avslutning. Brukes hvis aspekter som for eksempel nøkkelaktører, publikum, sosial og kulturell betydning ikke blir nemt i åpningsfasen. Ved hjelp av planlagte sufflørord bes respondenten prøve å huske eksepsjonelle episoder der temaet har berørt. Når underliggende hendelser bryter opp sosialt liv blir ofte relasjoner og kulturelle kategorier synlig (McCracken, 1998).

3.8.1.4 Avslutning

I avslutningsfasen bør hovedmomenter oppsummeres, da respondenten ved behov ytterligere kan forklare forhold. En må videre takke respondent for sin deltakelse. Ryen mener også det er fornuftig å holde muligheten oppe for å ta kontakt senere (McCracken, 1998).

I avslutningsfasen ble de viktigste delene i intervjuet oppsummert. Respondenten fikk mulighet til å oppklare eller presisere momenter. Respondenten ble også spurt om det var noe annet innenfor temaet som kunne ha interesse for oppgaven. Deretter fikk respondenten valget om oppgaven skulle være anonymisert eller ikke. Samtlige respondenter uttrykte at ved deres godkjenning av sammendrag kunne brukes med deres navn og selskapsnavn. Deretter takket aktørene respondentene for at de satt av tid til oss. Aktørene spurte samtidig om det var mulighet til å ta kontakt senere ved behov.

Det er varierende om respondentene ønsket å være anonym eller ikke. CFO i teknologiselskapet og VPF i shippingselskapet ønsket å være anonymisert. Dette vil bli tatt hensyn til i analyse og diskusjonsdelen. Når det gjelder IKM, Austevoll Seafood og BP Norge, og Proserv hadde ikke disse noe i mot å nevnes i oppgaven.

3.9 Analyse av kvalitativ intervju

I følge Ryen (2002) inneholder analysen av kvalitativ data aktiviteter som tar ett skritt tilbake for å betrakte, reflektere og analysere for tilslutt å trekke en konklusjon.

Analyse av kvalitative data vil redusere datamengden. Analyseprosessen er en rotete og tidskrevende jobb med rom for mye tvil. Dette er en prosess som skal skape orden, struktur og mening inn i all den innsamlede dataen. Aktører har tillit til at respondentene refererer deres virkelighet og lar deres tolkninger representere hvordan deres liv er her i verden. Derfor er det i følge Anne Ryen viktig å gjengi eller representere sannheten og virkeligheten til respondenten på en så riktig måte som mulig i rapporten (Ryen, 2002).

I følge en ordinær fremstilling følger de ulike fasene hverandre kronologisk gjennom forskningsprosessen. Det første man må gjøre er å kategorisere og systematisere intervjudata som fremtrer, og dernest tolke den. Da det ikke er et klart skille mellom databearbeiding og tolking, må man samtidig med kategoriseringen påbegynne tolkningsprosessen. Oppgavens ferdige konklusjon, bygges opp ved å slå sammen data. Det gjøres ved å dele opp rådataen til de minste informasjonsbitene eller enhetene som kan stå alene som uavhengige tanker. Der hver enhet skal gi mening, og sikte mot å forklare et eller annet aspekt ved sammenhengen (Ryen, 2002).

På bakgrunn av råmaterialet har det fremkommet enheter som tiltak, motiver og teknikker for å avdekke regnskapsmanipulering, som forklares under.

Tiltak som kan være med på å redusere regnskapsmanipulering deles inn i interne og eksterne faktorer ut i fra hvem som iverksetter de forskjellige tiltakene.

Interne faktorer, interne tiltak kan være mentorordninger, intern opplæring, interne etiske retningslinjer og målplaner. Mentorordninger og intern opplæring kan være

med å redusere regnskapsmanipulering ved at ansatte tilegner seg ny og oppdaterer seg på kunnskap. Interne etiske retningslinjer og målplaner kan være med på å sette struktur, rutiner og mål for hvordan ansatte skal håndtere og opptre i ulike situasjoner i virksomheten samt hvilke mål de skal strebe etter.

Eksterne faktorer, eksterne tiltak som virksomheten sammen med eksterne parter kan iverksette er, ekstern opplæring, en løsrevet økonomienhet og ekstern revisjon. Ekstern opplæring vil tilføye ansatte høy faglig kvalitet som kan være med på å redusere regnskapsmanipulering. Ved en løsrevet økonomienhet vil det være mindre muligheter for kollektiv manipuleringer, da det er begrenset relasjoner mellom økonomiavdeling og andre avdelinger i virksomheten. Ekstern revisjon fungerer preventivt mot regnskapsmessige manipuleringer, samtidig som det kan være med på å avdekke feil og mangler i regnskapet.

Motiver som kan være med på å forårsake regnskapsmanipulering deles opp ut i fra interne eller eksterne faktorer som forårsaker motivene for manipulering.

Interne motiver for å manipulere regnskaper kan være, press fra myndighetspersoner, bonusordninger, og virksomhetsstyring. Press fra myndighetspersoner er da eiere eller ledere oppfordrer eller presser ansatte til å regnskapsføre på en gitt måte som er i strid med regler. Bonusordninger er når virksomheter benytter seg av bonusbasert avlønninger, der ansattes finansielle bonus og prestisje avgjøres ut i fra virksomhetens resultat. Da er det ansattes interesser å manipulere regnskapet i sitt favør for å oppnå ønsket bonus. Virksomhetsstyring og gap i denne styring kan skape mistro, dårlige holdninger samt at mindre kontroll fører til at det er større rom for å endre på regnskapet.

Eksterne motiver kan være, egenkapitalkrav og brudd med banken. Egenkapitalkrav, der virksomheten vil unngå å komme under minimumskravet for egenkapitalfinansiering, som i verste fall kan føre til oppløsning. Brudd med banken er en ekstern faktor som kan føre til manipulering, dette fordi eventuelle brudd fører til dyrere finansiering og muligheter for ytterligere finansiering minskes.

På bakgrunn av innhentet råmaterialer er den siste enheten, teknikker for å avdekke manipulerte regnskaper. Røde flagg analyser er et avdekkingsverktøy som viser forhold i virksomheter som kan tyde på at det kan foregå misligheter.

Neste trinn er å sortere de overnevnte enhetene inn i kategorier. Kategoriene består av flere enheter. I slike grupperinger finnes det ikke fasitsvar, kategoriene som fremkommer av analytiker kan være en mulig oppbygging av virkeligheten (Ryen, 2002).

Av nevnte enhetene fremkommer kategoriene, tiltak, motiver og teknikk for å avdekke regnskapsmanipulering. Tiltak er de tiltak virksomheten kan implementere for i størst grad redusere muligheter for å regnskapsmanipulering. Motiver, hvilke motiver i en virksomhet kan være med på å fremme regnskapsmanipulering og hvilke teknikker virksomheter benytter seg av for å avdekke regnskapsmanipulering.

En kategorisering er ikke endelig og kan endres, enheter kan flyttes på, kategorier kan tømmes, miste enheter eller få nye. Slik fortsetter prosessen til man er fornøyd og mener at det ikke er åpnet for flere endringer (Ryen, 2002).

Kapittel 4 - Analyse

Analysedelen består av sammendrag av kvalitativ data. Hovedmålet med analysen er å liste opp ulike insentiver for å unngå regnskapsmanipulering, motiver for å manipulere regnskapet og teknikker for å avdekke regnskapsmanipulering.

4.1 Intervju med CFO i norsk datter av et globalt teknologiselskap

Respondenten er utdannet handelsøkonom fra Handelsakademiet, som i dag er en del av BI. Han har 25 års erfaring innenfor ulike økonomifunksjoner i virksomheten. Han har i alle år arbeidet tett med regnskapsfunksjonen, han også har vært leder for både nasjonalt og internasjonalt.

CFO startet intervjuet ved å si at regnskapet skal så godt som mulig gjenspeile virkeligheten. Han poengterer fire ulike faktorer for å sikre at årsrapporten er representativ, de er som følger: Interne etiske programmer, organisering, ekstern revisor og internrevisjon.

Virksomheten er et børsnotert selskap på New York Stock Exchange og er underlagt av Sarbanes Oxely Act. Der det blant annet er satt strenge krav til at regnskapet skal gi et korrekt bilde av virksomheten. På bakgrunn av dette regelverket har virksomheten iverksatt flere interne kontroller og kontrollparameter for å sikre at virksomheten faktisk opererer i tråd med gjeldene regelverk.

4.1.1 Regnskapsmanipulering

CFO er ikke kjent med situasjoner der regnskapet han har ansvaret for har blitt manipulert, men han kjenner seg igjen i situasjoner hvor ulike grupperinger har utøvd press for å få CFO til å bokføre på en fordelaktig måte. I virksomheten har ansatte i regnskapsavdelingen foresatte i egen linje, som de kan kontakte dersom de trenger råd og hjelp. Dette fører til at man enklere kan stå i mot utilbørlig press.

CFO sier at i mange situasjoner vet man når man blir forsøkt lurt. Mens i andre situasjoner vet man ikke om dette og da vil det være vanskeligere å stå i mot. Personer som ønsker å få innflytelse på regnskapsfører er ofte smarte mennesker, som vet å argumentere godt for sine saker Dette kan også være myndighetspersoner som gjør det kan være vanskelig å stå i mot.

I situasjoner det er fordelsaktiv at virksomheten i det enkelte land er organisert som en egen enhet som rapporterer direkte opp til det globale konsernets regnskapssjef. På denne måtene får man hjelp til å stå imot press og man får tilgang til et stort nettverk av kompetente kollegaer på tvers av landegrensene som ivaretar en svært god regnskapskompetanse i selskapet.

4.1.2 Interne etiske programmer

I store virksomheter er det mange personer som er involvert i regnskapstransaksjoner. Hvor etiske ansatte er, vil variere fra person til person. Virksomheten prøver å holde et høyt bevissthetsnivå på forretningsetikk. Det går på alt fra å ikke snakke stygt om konkurrentene, til at regnskapet skal bokføres riktig. Et av tiltakene Teknologiselskapet har iverksatt er et årlig kurs med tilhørende sertifisering for å videreutdanne og oppdatere alle ansatte på selskapets forretningsetikk "Business Conduct Guidelines". Temaet varierer fra år til år, et tema kan for eksempel være etiske holdning i forhold til bokføring av regnskapene.

Et annet tiltak virksomheten har iverksatt er at forretningsenhetene må bli sertifiserte hvert kvartal, ved at lederen må bekrefte at de ikke har tilbakeholdt noe som har relevans for bokføringen. "En ting er å påvirke regnskapet ved å få regnskapsavdelingen til å gjøre noe som ikke er etisk riktig, men en annen måte er vel så enkel som å unnlate å fortelle noe man vet" CFO. Et typisk eksempel på dette kan være at virksomheten er i en forretningsmessig konflikt med en kunde. Kunden er ikke fornøyd med varen eller tjenesten som er solgt, og sender derfor et skriftlig brev hvor de kansellerer leveransen. Det kan skje at kundene varsler rettslige tiltak dersom de ikke får pengene sine tilbake for ufullstendig leveranse. Hvis den ansatte som mottar et slikt brev unnlater å gi beskjed til regnskapsavdelingen, har brutt virksomhetens etiske regelverk. Regnskapsavdelingen vil i et slikt tilfelle ikke få anledningen til å bokføre riktig, ved å ta høyde for erstatningskrav i regnskapet. Regnskapsmanipulering kan handle om å holde tilbake informasjon for regnskapsfører.

4.1.3 Organisering

Økonomiavdelingen er organisert som en egen enhet, uten å være tilordnet divisjoner som produkt og salg. Disse var tidligere lokalisert i samme land som selskapets virksomhet var. I senere tid er funksjonene samlet i få globale senter (Shared Services Center). Derfor vil for eksempel regnskapet i dag bli bokført i et annet land enn hvor forretningsområdet foregår, det kan bidra til liten eller ingen relasjon mellom regnskapsansvarlige og andre funksjoner i virksomheten. Det vil bli vanskeligere å påvirke og utøve press mot regnskapsfører. Alle transaksjonene må også igjennom regnskapsavdelingen.

Respondenten fremhever at regnskapsfører ikke bør ha nære relasjoner med personer som leder ulike forretningsområdene, eller andre fremskutte posisjoner. Regnskapsfører skal stå til ansvar for sine overordnede i økonomifunksjonen. Dette er en måte å ivareta behovet for at regnskapsfører ikke skal bli presse fra annet hold.

4.1.4 Internrevisjon

Virksomhetens egne internrevisjoner utvikler detaljerte revisjonsplaner i forhold til en ordinær revisjonsplan. Internrevisjonen følger regnskapsprosessen frem til regnskapstransaksjonene blir bokført, og går grundigere til verks enn hva en eksternrevisjon. Et eksempel på dette kan være at ekstern revisor vil være fornøyd når varen er fakturert og fakturaen er korrekt bokført mens internrevisjonen også vil sikre at leveransen er foretatt før inntektsføringen finner sted.

Internrevisjonen rapporterer direkte til virksomhetens globale styre. Enheten står for eksempel ikke ansvarlig overfor administrerende direktør. De foretar revisjoner ute i hele organisasjonen for å sjekke at for eksempel regnskapsavdelingen holder seg innenfor regelverket.

Om internrevisjonen oppdager at noe blir gjort galt, så vil det være viktig å utføre en analyse for å finne ut hva som er kjerneproblemet. Internrevisjonen vil følge opp eventuelle feil og komme med tiltak og krav som kan forhindre slike feil i fremtiden. Det kan være mulig at internrevisjonen ønsker å fjerne eller eventuelt omplassere de som har gjort noe galt, men det kan også være like viktig å gi utdanning til ansatte for

å forhindre nye feil. Man kan også forbedre prosessene for å forhindre at ansatte kan gjøre feile ting.

4.1.5 God regnskapsskikk

Virksomheten bruker US GAAP som regnskapsstandard, og justerer dette i tråd med de lokale regelverk i de enkelte land.

De viktigste hovedtrekkene i virksomheten for å hindre regnskapsmanipulering er organiseringen av regnskapsfunksjonen, ekstern revisor, internrevisjon og virksomhetens etiske retningslinjer for alle ansatte. Når eventuelle feil oppstår er det alltid viktig å forstå kjerneproblemet, slik at det kan bli iverksatt robuste tiltak som kan forhindre gjentakelse av problemet.

4.2 Intervju med Torbjørn Midthun i IKM AS

Torbjørn Midthun er utdannet siviløkonom (NHH). Han har mastergrad innen revisjon og regnskap (NHH) og er statsautorisert revisor. Han har tidligere arbeidet som revisor i KPMG (4,5 år) og Proserv (2,5 år). I dag arbeider han som group financial controller, fra nå av GFC i oppgaven. IKM er en global leverandør til olje- og offshoreindustrien med hovedkontor på Sola i Rogaland. De anvender NGAAP som sitt regnskapsspråk.

4.2.1 Regnskapsmanipulering

Respondent mener at regnskapsførere alltid skal opptre redelig, men det er lov å gjøre optimale tilpasninger innenfor de rammer som loven gir. Det burde være en selvfølge at man ikke opptrer uredelig, men det er dessverre ikke en selvfølge for alle. Han har kjennskap til skandaler som ENRON, Sponsor Service, Finance Credit og Parmalat gjennom media og pensum fra studietiden. Men han har ikke erfaring med regnskapsmanipulering av offisielt regnskap fra sin arbeidserfaring.

Ved kjøp og/eller salg av et selskap forholder man seg ofte til ulike former for internregnskap. I et internregnskap er man ikke låst til lovbestemte rammer, slik som i det eksterne/offentlige regnskapet. Man kan for eksempel fjerne ekstraordinære poster for å prøve å normalisere resultatet i et internregnskap. I det offisielle regnskapet er det svært strenge krav for hva som kan klassifiseres som ekstraordinære poster. Det er

med andre ord langt friere grenser i internregnskapet, og dermed også lettere å foreta regnskapsmanipulering.

I perioden respondenten jobbet som revisor kom han aldri bort i ulovlig/straffbar regnskapsføring, men fikk høre om tilfeller fra andre i samme bransje. Det var ikke uvanlig at det ble uenigheter mellom revisor og selskapet, om hva som kunne aktiveres og hva som skulle kostnadsføres. Det var ikke ualminnelig at bedriftene ønsket å tøye grensene, og kom da inn i en gråsoner for hva som er lovlig. Et typisk eksempel er at et selskap ønsker å balanseføre/aktivere forskning- og utviklingskostnader (FoU) eller andre kostnader for å oppnå et best mulig resultat. Dette kan medføre uenigheter mellom selskapet og revisor. Revisor må vurdere hvorvidt de aktiverte/balanseførte kostnadene representerer en fremtidig fordel for selskapet, om de ikke representerer en fremtidig fordel (samt er identifiserbare og målbare) kan ikke revisor godta balanseføring. Resultatet blir da en kostnadsføring.

4.2.2 Regnskapsloven

Regnskapsloven reflekterer ikke nødvendigvis de virkelige verdier på en god måte, men den er enkel å forholde seg til. Regnskapsreglene kan i noen tilfeller være direkte misvisende, for eksempel er det ikke åpnet for å oppskrive verdi av eiendom etter NGAAP. Dette fører til at den balanseførte eiendomsposten ikke nødvendigvis viser den korrekte verdi, men avskrevet historisk kostpris. Det som ville vært det mest korrekte var å vise eiendommens virkelige verdi, men regnskapsloven tillater ikke oppskrivning av verdier. Et selskap kan imidlertid frigjøre denne verdien om de ønsker, men må gå omveier. En metode er å selge eiendommen til et annet selskap som de kontrollerer, da vil det skje en ny transaksjon og en ny måling etter transaksjonsprinsippet. Regnskapsloven viser et historisk kost bilde, som ikke alltid er riktig.

4.2.3 Kortsiktig grunnlag for manipulering

Det går ikke an å manipulere på lang sikt, før eller siden vil det bli avslørt, mener han. Årsaken til at regnskapsmanipulasjon utøves kan for eksempel være å forhindre brudd på krav fra bankene og/eller for å pynte selskaper før salg. Det er viktig for selskap å ikke havne i brudd på kravene til banken. Dette kan medføre at bankene blir nervøse, og vil kreve en høyere margin ettersom de opplever risikoen som større. Pynting av

resultater før salg, er gunstig av åpenbare grunner. Men dette kan/bør bli avslørt gjennom en due diligence.

Om et regnskap har blitt manipulert, er det naturlig å anta at en økonom har vært innblandet sammen med øvrig ledelse i selskapet. Incentiver til regnskapsmanipulasjon kan for eksempel være å forhindre at aksjeprisen stuper, forhindre brudd på banken sine krav og/eller pynte selskapet før et salg. Andre faktorer som kan føre til regnskapsmanipulering er bonusordninger, der de ansatte mottar bonuser på bakgrunn av oppnådde resultater. Et annet incentiv for regnskapsmanipulering kan være at selskapet går dårlig, og at man derfor manipulerer for å prøve å redde selskapet. Dette kan være tilsynelatende hederlige hensikter bak regnskapsmanipuleringen, som for eksempel å beholde arbeidsplasser etc.

I henhold til regnskapsloven mener respondenten at det er en god kontrollinstans når revisoren reviderer regnskapet. Han har aldri opplevd at det har vært et mål å manipulere regnskapet, målsetningen er å vise det som er rett. Hvis man pynter på et tall i år 1, vil det slå tilbake til deg i år 2. Regnskapsmanipulering er ikke en langsiktig strategi. Som økonom har man også en profesjonsstolthet, derfor ville han ikke bevisst produsert manipulerede regnskaper.

Respondenten sin tidligere arbeidsgiver var nær ved å gå konkurs, og det var brudd på kravene til banken. Som følge av dette måtte de ut og finne en ny finansieringspartner. Da var det viktig å gjøre selskapet attraktivt for både investorer og banker. Da benyttet de seg i stor grad av interne regnskaper hvor ekstraordinære kostnader ble luket ut. For at det interne regnskapet skulle få troverdighet utad, ble det benyttet et revisjonsselskap for å bekrefte at de utlukkede kostnadene faktisk kunne anses som ekstraordinære (one-offs). Interesserte investorer og banker gjennomførte også en egen due diligence, hvor alle tall og rapporter ble analysert. I slike prosesser går man mye dypere enn informasjonen man får fra et offisielt regnskap.

4.2.4 Rødflagganalyse

Børsnoterte selskaper er mer utsatt for regnskapsjuks enn andre poengterer han. Grunnen til dette er at relativt små endringer i resultat kan slå vesentlig ut i aksjekursen. Noen bransjer er også generelt mer utsatt for ren svindel, det kan for

eksempel være restaurant- og bar bransjen. Der har det flere ganger blitt oppdaget svart betaling av lønn og svart omsetning, mye kontanter i omløp gir en økt iboende risiko, da er det lettere å stjele kontanter enn å ta ut bankinnskudd.

Det er viktig å benytte seg av rødflagganalyse ved for eksempel oppkjøp av et selskap og ved utlåning av penger. Undersøker man bare det offentlige regnskapet, er det ikke sikkert man har fått all nødvendig informasjon. Man bør gå grundig gjennom en rødflagganalyse, der man for eksempel kan undersøke om forsknings- og utviklingskostnader (FoU) og/eller andre poster er blitt aktivert for første gang. Dette kan være et tegn på at selskapet har skiftet til aggressiv regnskapsføring. Men dette vil i teorien ikke påvirke verdsettelsen av selskapet. Selskapsverdien ligger i fremtidig generert kontantstrøm.

Banker benytter seg ofte av offentlige rapporter/regnskap. Typiske måltall som banken er interessert i fra regnskapet er EBITDA og egenkapitalprosenten. Bankene kan sette krav til långiver, ved brudd på kravene vil de kunne kreve umiddelbar tilbakebetaling av utestående. Eksempler på slike krav kan være at man må ha en egenkapitalprosent på over 0.3 og at rentebærende gjeld over EBITDA (siste 12 måneder) på maksimalt 4.

Det er vanskelig å konkludere i hvor stor grad som blir tatt for regnskapsmanipulering, det finnes også gråsoner. I et langsiktig perspektiv vil man bli oppdaget, fordi kontantstrømmen til selskapet aldri vil lyge. GFC ser på regnskapsmanipulering som en kortsiktig strategi, før eller siden vil substansen komme frem. Eksempel på dette kan være Finance Credit skandalen. Utfører man en kontantstrømanalyse for selskapet, finner man raskt ut at det er noe galt. Det kan nok argumenteres for at revisor burde oppdaget dette, men også bankene burde sett dette.

4.2.5 Intern kontroll

IKM har utarbeidet interne regler som ansatte må forholde seg til, og har som regel at man aldri skal opptre uredelig. Midthun sier at man innenfor regnskapsføringen skal etterstrebe å vise så korrekte tall som mulig, og aldri opptre uærlig. Uredelig regnskapsføring er en svært kortsiktig strategi. Opptre man uredelig mister man troverdighet. Troverdighet er kanskje det viktigste omdømme for personer som

arbeider innenfor regnskap. Hvis man opptrer uryddig, vil man få et rykte som kan være skadelig for samarbeid med andre bedrifter/instanser. GFC har en sperre for regnskapsmanipulering, ettersom det vil gå ut over hans integritet.

4.2.6 Bonusordning

Det er ledelsen som iverksetter tiltak for å unngå regnskapsmanipulering, og det er ofte ledelsen som i størst grad beordrer til regnskapsmanipulering. Dette er urovekkende. Et tiltak kan være å vurdere bonusbasert avlønning ut i fra andre tallmessige mål enn finansielle mål. Eksempel på dette kan være balance score card målinger som, kundetilfredshet score, vekst og lavt antall skader i løpet av et år. Respondenten tror denne typen tiltak vil kunne redusere insentivene for regnskapsmanipulering.

På områder som går på krav fra banken må revisor fokusere på sensitive områder for regnskapsmanipulering, for eksempel hvis selskapet holder på å gå i brudd mot banken. En av de vanligste grunnene til at selskap går konkurs er at banken slår de konkurs, som følge av at banken ikke lenger har tro på selskapet eller prosjektet.

4.2.7 Internrevisjon

I IKM er det iverksatt rutiner for intern revisjon blant annet for å forhindre regnskapsmanipulering, og for å se at alle tilknyttede selskaper i konserner regnskapsfører etter samme prinsipper. Ønsket er at alt skal vises på samme måte. Det er innført rutiner innen internrevisjonen, for å kvalitetssikre at tallene er korrekte. Det er viktig å fokusere på opplæring, derfor arrangerer IKM årlige samlinger for ledende personell i økonomiavdelingene.

4.3 Intervju med Vice President of Finance i et norsk shippingselskap

Respondenten er utdannet siviløkonom og høyere revisor ved Norges Handelshøyskole. Hun har erfaring fra revisjonsbransjen, norskeid bryggeri og drikkevareaktør og marine- og oljeserviceindustrien. Hennes CV inneholder stillinger som revisor, konsernregnskapssjef og leder i regnskapsførings- og kontrollenheten. I dag arbeider hun som Vice President of Finance i et børsnotert shippingselskap, senere blir tittelen forkortet med VPF. Shippingselskapet opererer med skip over hele verden. Selskapet fører konsernregnskapet etter IFRS, de norske datterselskapene fører etter GRS (NGAAP), mens de utenlandske fører etter lokale lover og regler.

4.3.1 Regnskapsmanipulering

VPF har opplevd at noen har prøvd å manipulere regnskapet, både i sitt arbeid som revisor og i regnskapsavdelingen hos en tidligere arbeidsgiver. Incentivet deres var i hovedsak å oppnå høyere resultat. Det var også episoder der selskapet prøvde å manipulere varebeholdningen, som er en post som er enkel å manipulere. I revisjonsarbeid med prosjekter og i prosjektrelaterte organisasjoner kan det være vanlig å inntektsføre for høy inntekt og/eller at kostnadene undervurdert gjennom prosjektperioden. Det er derfor viktig å følge opp alle kostnader, spesielt når det foreligger flere underselskaper. Men i slutten av en prosjektperiode vil ofte all informasjon komme frem, og da vil man kunne oppdage om det er noen kostnader som er utelatt etc.

Regnskapsmanipulering kan oppstå ubevisst eller bevisst. Det kan være ingeniører som er prosjektledere som ikke har stor innsikt i regnskapslover, og dermed tror at de kan føre på en gitt måte for eventuelt å oppnå høyere resultat. Hun har aldri opplevd at andre har forsøkt å presset henne til å manipulere. Som konsernregnskapssjef får hun inn tall fra selskaper som skal implementeres i konsernregnskapet. Hvis for eksempel fakturaer er manipulert, så har det oppstått før hun begynner å arbeide med regnskapet. En viktig del av hennes arbeid er å være kritisk til regnskapet, og kontrollere at det ikke foreligger noe ulovlig bak regnskapstallene.

I arbeidet som revisor har hun erfaring fra bedrageri. Ansatte tok ut penger fra selskapskontoen, med falsk identitet. Dette ble oppdaget ved at det var unormalt mange kontantuttak på bankavstemmingen. Hun har opplevd fra en tidligere arbeidsplass at medarbeidere manipulerte reiseregninger og brukte firmakortet til privat bruk. Vedkommende fikk andre til å signere regningene og tilslutt godkjente regningen selv. Dette endte med at medarbeideren først fikk flere advarsler og til slutt mistet arbeidet.

Hovedgrunnen til regnskapsmanipulering er at selskaper ønsker å vise et bedre resultat for omverden. Hun tror det i hovedsak er ledere som ønsker å påvirke regnskapet. Eiere kan påvirke regnskapet i mindre selskaper, men i større selskap som allmennaksjeselskap vil eierne sitte på utsiden og påvirke i mindre grad. Et tiltak som kan iverksettes er å kutte ned på bonusordningene til ledere og mellomledere.

Regnskapsmanipulering blir oftest brukt for å pynte på resultatet i nedgangstider, eller for å nå budsjetterte mål. Som revisor har hun også opplevd at selskaper manipulerer regnskapet for å redusere skattekostnaden, som kan gjøres ved å skyve inntekter og/eller kostnader til andre regnskapsperioder. Da hun arbeidet som revisor, var en del av revisjonsteamet på en radiostasjon som byttet tjenester mot gjenytelser. Det var da viktig for revisor å undersøke om gjenytelsen var til privat bruk. Dette kan medføre en risiko for svindel. Privat bruk av tjenestene er ulovlig, men selskapet kan mottar tjenester fra andre når moms blir innberettet.

4.3.2 Bonusordning

Hun mener bonusavtaler for ledere og mellomleder kan være et insentiv for regnskapsmanipulering. Siden beløpene i avtalene ofte er store og har betydning for regnskapet. Resultatbaserte bonusavtaler for regnskapsansatte forekommer sjelden. Derfor tror hun at bonusavtaler for regnskapsansatte ikke vil være et insentiv for å manipulere regnskapet.

4.3.3 Interne retningslinjer

Shippingselskapet har opprettet retningslinjer som alle i konsernet må følge. Virksomhetsstyring må for eksempel følge etiske retningslinjer. Dette kan være et tiltak for å unngå regnskapsmanipulering.

Sannsynligheten for å bli tatt for regnskapsmanipulering oppleves som stor. Manipulerer man for eksempel regnskapet til et prosjekt, vil alle fakta om inntekter og kostnader komme ved avslutning av prosjektet. Dersom det blir utført bevisst regnskapsmanipulering vil enten ekstern eller intern revisor med stor sannsynlighet kartlegge manipuleringen.

Straffen for å bli tatt for regnskapsmanipulering oppleves som lav. Hun tror at strengere straffer vil føre til at færre vil manipulere regnskap. Mange bedrifter ønsker ikke å rapportere egne ansatte til staten, på grunn av negativ omtale for bedriften, legger respondenten til. Oppdager bedrifter regnskapsmanipulering internt i organisasjonen blir det i stor grad dysset ned for offentligheten. Den som manipulerer regnskapet får interne advarsler, men kan også bli avskjediget i alvorlige tilfeller.

4.3.4 Internkontroll

En metode for å unngå regnskapsmanipulering er å ha en god internkontroll. Mange bør være involvert arbeidsdelingen, det bør for eksempel være flere som er involvert i godkjenning av inngående faktura. Det er også et tiltak at det bør være minst to som må godkjenne transaksjoner i bank. Shippingselskapet har også iverksatt at godkjenning av ulike faktura skjer på ulike nivå, en person kan for eksempel godta faktura med et maksimalt beløp innenfor et prosjekt/område.

Respondenten avslutter intervjuet ved å si at flere kontrollinstanser og system er viktig for å redusere regnskapsmanipulering. Hun har selv tatt kurs på IFRS akademiet, der hun fikk nyttig informasjon om hvordan man etisk skal gå frem i et regnskap. Det å ha et sterkt faglig miljø er viktig. Da vil man alltid kunne ha noen å støtte seg på om man har spørsmål til regnskapet, det kan for eksempel være revisor eller kollegaer.

4.4 Intervju med Kjetil Brenna fra BP Norge AS

Kjetil Brenna er utdannet siviløkonom ved Handelshøyskolen i Gøteborg. Han har også ved siden av arbeid tatt en master i management ved BI. Han har arbeidserfaring fra Cooper Cameron og Schlumberger Geco. I dag arbeider han som Financial Accounting Manager hos BP Norge. Brenna har hovedansvaret for regnskapene som avlegges i Norge og regnskapene som blir rapportert til BP gruppen.

BP Norge er Norges tredje største operatørselskap, etter Statoil og Conoco Philips. De har sitt hovedkontor i London. BP Norge føres etter regnskapsspråket N GAAP, mens konsernregnskapet førest etter IFRS. Accenture er innleid som en ekstern regnskapsleverandør.

4.4.1 Regnskapsmanipulering

Brenna har aldri opplevd bevisst regnskapsmanipulering. Han har erfaring med regnskapsføring som har vært i gråsonen. For eksempel at ansatte har kommet med forespørsel eller ønske om å få bokført inntekter eller kostnader i gitte perioder. Det har også vært tilfeller der virksomheten har igangsatt bokføring som har vært i gråsonen.

BP benytter seg av årlige Performance Score Card. Dette er en plan som setter opp hovedmål for enkelte nøkkeltall. Belønningssystemet blir lagt opp etter oppnådde resultat i avdelingene. Det kan for eksempel være et mål å holde seg innen for et gitt nivå i en spesifisert kostnadspost. Brenna mener dette kan være en faktor som skaper press i organisasjonen, som kan være et insentiv for å tilpasse regnskapet. Det kan for eksempel være resultatoppnåelse som avgjør hva enkelte ansatte eller deler av organisasjonen får i belønning, status eller grunnlag for opprykk. Det er viktig for en økonomimedarbeider å fokusere på nøkkeltall i balansen, som kan gi grunnlag for belønning og opprykk. I BP er det iverksatt bevisst kontroll for å undersøke om regnskapet blir ført etter lover og regler.

Hovedinntekten til BP Norge kommer fra salg og produksjon av olje. Det vil imidlertid også komme noen tilleggsinntekter basert på salg internt i BP Norge (viderefakturerering av kostnader, salg av tjenester, osv). Det kan diskuteres om dette skal regnskapsføres som inntekt eller redusert kostnad. Brenna har tidligere erfaring fra situasjoner der ansatte ønsker en gitt bokføring på slike poster. Netto resultat blir det samme uansett utfall, men fører man negativ kostnad så blir det isolerte kostnadstallet lavere, som er et typisk eksempel på regnskapsføring i gråsoner.

Det vil være en utfordring å lokalisere eventuell kreativ regnskapsføring. Hvis økonomienheten får kjennskap til regnskapsmanipulering, vil det bli en diskusjon rundt temaet. Økonomienheten har myndighet til å overstyre regnskapsføringen, på bakgrunn av eksterne og interne retningslinjer. Hvis noen ønsker å motsi bestemmelsen, blir det tatt videre opp i ledelseshierarkiet. BP Norge har klart definerte ansvarsområder i organisasjonen.

4.4.2 Egenkapitalkravet

BP Norge er et norsk datterselskap av BP gruppen. Finansieringen til BP er 90 % låne- og arbeidskapitalfinansiert og 10 % egenkapitalfinansiert. Dette er et minimumskrav i henhold til skatteregimet. Hadde BP Norge vært et frittstående oljeselskap så ville kravene vært 90 % egenkapital og 10 % fremmedkapital, på grunn av stor risiko forbundet med oljeleting over tid. Totalt i BP gruppen er det rundt 80 % egenkapital og 20 % fremmedkapital.

Egenkapitalprosenten blir påvirket av totalbalansen. Klassifisering av poster i balanser påvirker verdien av totalbalansen. Blir debet posten ført opp som en fordring vil totalbalansen bli høyere sett i forhold til å bli ført som en negativ forpliktelse. For å ha en høy egenkapitalprosent, er det i utgangspunktet et insentiv til å slanke totalbalansen så mye som mulig. Det er viktig at selskapet bokfører fordringer og gjeld i henhold til regnskapsprinsippene.

4.4.3 Økonomihåndbok

BP Norge fører etter N GAAP og IFRS som grunnleggende regnskapsstandarder. I tillegg har BP gruppen en intern økonomihåndbok, som er en mer detaljert og spesialisert regnskapsmanual. Boken forklarer hvordan man skal bokføre og behandle rapporter på et overordnet nivå.

4.4.4 Organisering

Praksis i organisasjonen blir etablert over tid av personer med erfaring innenfor enheten, nasjonalt og internasjonalt. Derfor har BP gruppen opprettet et regionsamarbeid mellom Stavanger og Aberdeen. I praksis kan Brenna kontakte sin faglige ansvarlig i Aberdeen om det er noe som er uklart i forhold til rapporteringen av regnskapet i BP Norge. Om ikke den faglige ansvarlige i Aberdeen har svar, vil det gå videre til hovedkontoret i London for å bli konsultert.

4.4.5 Opplæring

BP Norge arrangerer jevnlig kurs for regnskapsansatte, slik at de skal være oppdatert på nye skatte- og regnskapsregler innenfor N GAAP og IFRS. Ansatte har også muligheten for eksterne seminar og internasjonale kurs innenfor BP gruppen.

Det er iverksatt økonomiopplæring for budsjettansvarlige, som ofte har en annen bakgrunn enn økonomi. Da vil for eksempel ingeniører få opplæring i enkelte regnskapsprinsipper. Det er også viktig at budsjettansvarlige har god kommunikasjon med regnskapsavdelingen. Har man for eksempel ikke informert regnskapsavdelingen om en avsetning, så vil ikke avsetningen bli sett på som en kostnad.

Nyansatte i økonomiavdelingen må gjennom obligatoriske kurs om BP sine prinsipper, både nasjonalt og internasjonalt. Alle må ha vært igjennom de obligatoriske kursene i løpet av de 2 første årene.

4.4.6 Revisor

Ernst & Young er revisor for BP Norge. En god del av opplæringen kommer gjennom revisjon og diskusjon med dem poengterer Brenna. Ernst & Young gir BP Norge årlige oppdateringer på endringer, som gjelder regnskap og økonomifunksjonen.

4.4.7 Interne retningslinjer

BP Norge har i 10 år operert med et sett etiske retningslinjer; Code of Conduct. Det kan for eksempel være retningslinjer for korrekt registrering av finansielle transaksjoner. Dette er en referanse for økonomiavdelingen for å holde disiplin og myndighet i organisasjonen. Code of Conduct har også retningslinjer for hvordan ansatte skal forholde seg til eksterne kontakter, relasjoner og åpenhet om kommunikasjon.

Et annet tiltak som er innført i BP Norge er fakturakontroll. Det finnes to kontrollnivåer på godkjenning av faktura. Det eksisterer beløpsgrenser og et system som definerer hvem som kan kontrollere og godkjenne fakturaer ut fra ulike kostnadskoder. Finansfunksjonen er også delt inn i ulike oljefelt, for eksempel Vallhall, Skarv og Ula. Der det er ulike personer som er økonomiansvarlig for hvert felt. Hver måned arrangeres det et fellesmøte der de diskuterer ulike problemstillinger, de får mulighet til å stille spørsmål, gi råd og utvikle kompetanse. Dette fellesmøtet gjør at personer alltid har andre ansatte å diskutere og støtte seg til i problemsituasjoner.

4.4.8 Internrevisjon

BP Norge operer med to nivåer av internrevisjon. Det er en person som arbeider med internrevisjon lokalt og en internrevisjonsgruppe internasjonalt. Internrevisjonen lokalt utfører revisjon over et bredt felt, og har dermed ikke kun fokus på regnskapssiden. Men de tingene som blir undersøkt på regnskapssiden kan typisk være kostnadsføring og budsjettkontroll. Den interne revisjonsgruppen i BP sentralt utfører revisjon på ulike poster i BP Norge jevnlig.

4.4.9 Målplan

Brenna mener at en godt utarbeidet budsjettstyring og struktur kan være et viktig tiltak for å unngå regnskapsmanipulering. I BP Norge utarbeides detaljerte kortsiktige og langsiktige planer, som igjen brytes ned i budsjetter for hvert enkelt år. Risikoen

ved dårlig budsjetteringsprosess og for lite spesifikke budsjetter kan føre til at ansatte i større grad kan ta seg til rette og bruke penger på en måte som ikke er hensiktsmessig. Ved god budsjettering vil det også være enklere for økonomifunksjonen å følge opp det som skjer i driften samtidig som det gir mindre handlingsrom for manipulasjon. Det er også viktig å følge budsjettene opp med avviksanalyser, måneds- og kvartal rapporteringer. Det skal også være et åpent system som gjør at man kan få innsikt i hva de andre gjør.

4.5 Intervju med Liv Bente Storebø i Austevoll Seafood ASA

Liv Bente Storebø er utdannet økonom ved Handelshøyskolen BI. Hun har 25 års erfaring innenfor regnskap, der hun blant annet har arbeidet som regnskapsfører, daglig leder og konsernregnskapssjef. Hun har tidligere arbeidet i Møgster Management, DOF ASA og Austevoll kommune. I dag arbeider hun som konsernregnskapssjef i Austevoll Seafood, som er et børsnotert selskap. Austevoll Seafood driver sin virksomhet innen hav- og kystfiske og har hovedkontoret sitt i Austevoll, virksomheten drives i hovedsak i Norge og Sør Amerika.

Konsernregnskapssjefen mener at regnskapsmanipulering oppstår som oftest for å kunne vise et bedre resultat for bedriften. Dette kan for eksempel føre til at aksjeprisene stiger, som igjen fører til at markedsprisen vil øke og et eventuelt salg ville vært gunstig for bedriften. Det kan også være krav fra utenforstående som fører til at selskaper manipulerer regnskapene, eksempel kan være for å få bedre lånebetingelser fra bank eller for å holde seg innenfor egenkapitalbetingelsene i nedgangstider.

En bransje som er spesielt utsatt for regnskapsmanipulering er teknologiselskaper sier hun. Men det er også bransjer der det er enklere å arbeide svart, som i håndverkerbransjen. Hun tror at det foregår mindre manipulering i større selskap enn i mindre selskap, ettersom de store selskapene må følge strengere krav fra børs, finanstilsynet og aksjonærer.

4.5.1 Regnskapsmanipulering

Konsernregnskapssjef har aldri vært med på at regnskapsmanipulering har blitt gjennomført. Men har opplevd at personer har oppfordret henne til å føre regnskapet

på ulike måter, hun tror dette vel så mye dreier seg om uvitenhet av regnskapslover og regler. Hun poengterer at det er en del av arbeidsoppgaven til en økonom å ha oversikt over hvilke regler som gjelder, og forklare sine kollegaer hva som er lov og hva som ikke er lov i et regnskap. Et av de strengeste kravene Austevoll Seafood har er at all regnskapsføring skal være plettfritt og innenfor gjeldene regler og lover i Norge. Dette er nødvendig ettersom Austevoll Seafood driver virksomhet i Sør Amerika, og respondenten påpeker at det er stor forskjell i holdninger for hvordan man følger opp et regelverk i Norge og Sør Amerika. Det er derfor viktig for Austevoll Seafood å ha et tett samarbeid med dem. Respondenten forteller at avdelingen i Austevoll reiser til Sør Amerika for å gi regnskapspersonellet opplæring og oppfølging i gjeldende regnskapsregler.

4.5.2 Bonusbasert ordninger

Tidligere benyttet et av datterselskapene til Austevoll Seafood seg av bonusbaserte ordninger, i form av opsjoner. Dette ble fjernet da det kunne oppfattes som et insentiv for å manipulere regnskapet, ved for eksempel å oppnå høyere resultater.

4.5.3 Økonomihåndbok

Alle fellesrutinene i Austevoll Seafood er samlet opp i en økonomihåndbok. Økonomihåndboken er en oversikt over gjeldene bestemmelser innenfor økonomifunksjonen, og den viser hvordan man skal håndtere ulike økonomiske situasjoner i selskapet.

Selskapet har dedikerte ansatte som kontrollerer og følger opp alt som blir utført i regnskapsavdelingen. Derfor vil det alltid være flere personer som er involvert i en transaksjon. Det er også rutiner for nøkkeltallsmålinger, som blir målt opp mot regnskapet for å undersøke om det er betydelige avvik fra budsjettet.

Selskapene i konsernet rapporterer både regnskapstall og nøkkeltall direkte inn i Austevoll Seafood sitt konsolideringsverktøy. På den måten er det CFO i det enkelte selskap som har ansvar for rapportering helt frem til siste rapporteringsledd.

Alle ansatte i selskapet har plikt til å følge interne etiske regler som styret har utformet. Ansatte i lønnsavdelingen må for eksempel gå jevnlig på kurs i etikk. Andre

må gå på faglige kurs for å videreutvikle kunnskapene, hvor man blant annet oppdateres på hvitvaskingsloven og annet viktig regelverk. Det er også mange som er faglig sterke og som er registrert som autoriserte regnskapsførere i Norges Autoriserte Regnskapsføreres Forening (NARF). Austevoll Seafood har registrert et eget regnskapsfører firma i Austevoll Seafood, der kravene blir satt av Finanstilsynet.

4.5.4 Revisor

Austevoll Seafood bruker Price Waterhouse Cooper som sin eksterne revisor, nasjonalt og internasjonalt. Respondent poengterer det er et godt samarbeid mellom selskapet og revisor .

4.5.5 Risiko

Konsekvensen ved å bli oppdaget for regnskapsmanipulering er stor. Ansatte kan for eksempel miste autorisasjonen og i verste fall kan selskapet gå konkurs. Bevisst regnskapsmanipulering kan føre til fengselsstraff. I en organisasjon vil det være styret og daglig leder som sitter med det øverste ansvar, og derfor vil stå ansvarlig. Hun mener at manipulering vil etter tid bli oppdaget.

4.5.6 Interne retningslinjer

Det viktigste tiltaket et selskap kan iverksette for å redusere regnskapsmanipulering er å iverksette streng overvåking og rutiner internt i bedriften. Det vil alltid være rom for forbedringer i en rutine. En velutviklet og god økonomihåndbok vil føre til at ansatte blir oppmerksom på hvordan økonomiske problemstillinger skal løses og hvilke rutine de skal innrette seg etter.

Det er viktig å ha flere kontrollinstanser ved regnskapsføring og utbetaling i banker. Internt i selskapet er det alltid flere personer som er involvert i transaksjoner og utbetalinger. Det er for eksempel flere personer som må godkjenne en faktura og det er aldri den samme som bokfører og betaler. Nyansatte blir alltid opplært av ansatte med lang erfaring innen regnskapsavdelingen.

Regnskapet til Austevoll Seafood er innom mange kontrollinstanser og blir undersøkt av ekstern revisor, regnskapsavdelingen og eksterne advokater, nasjonalt og internasjonalt. Ved en due diligence er det for eksempel uavhengige revisorer som utfører gjennomgangen av regnskapene. Konsernet består av flere selskap og derfor er

det viktig å ha profesjonell kontroll over økonomien i alle selskap, helt ned til bilagsnivå. Det er derfor viktig med et godt styringsverktøy for å ha nødvendig kontroll.

En av økonomene sine oppgaver er å fortelle andre ansatte hva som er lov og ikke lov innenfor regnskapsføringen. I de aller fleste situasjoner dreier det seg om uvitenhet og ikke bevisst regnskapsmanipulering, avslutter hun intervjuet med.

4.6 Intervju med Margrete Nærland i Proserv AS

Margrethe Nærland er utdannet siviløkonom fra Universitetet i Agder. Like etter endt utdanning begynte hun å arbeide i Proserv, hun har vært der i seks år. Arbeidstittelen hennes er Financial Controller og er ansvarlig for regnskap og økonomi innenfor Proserv sine to firma i Norge. Selskapsregnskapet blir ført etter N GAAP.

4.6.1 Regnskapsmanipulering

Nærland har aldri opplevd direkte regnskapsmanipulering. Men har opplevd press fra avdelingsledere, som ønsket å benytte seg av kreativregnskapsføring for at selskapet skal være attraktiv og ønsket budsjettet skal oppnås. Det kan for eksempel være i forbindelse med pågående prosjekter, der det er et ønske om å inntektsføre mer eller mindre for å tilpasse budsjettet. Nærland mener at det var hennes plikt å fortelle at dette ikke var i henhold til lovverket og at man ikke kan føre på den måte.

Et insentiv for å manipulere et regnskap er bonusordninger. Det kan for eksempel være ledere eller eiere som ønsker bonus/utbytte basert på driftsresultatet. Det kan også være bedrifter som ønsker finansiering fra en bank og legger frem et manipulert regnskap, slik at banken vil gå med på en bedre avtale. Nærland poengterer at det i hovedsak er av ledere og eiere sin hensikt å regnskaps manipulerer. Brudd på virksomhetsstyring kan være et motiv for å manipulere regnskapet.

Nærland mener at det kan være mindre bransjer som er mest utsatt for regnskapsmanipulering. Det vil være vanskelig for revisor å oppdage feil i små forhold. Den mest utsatte bransjen kan være salgsbransjer hvor det er bonusbasert avlønning.

Sannsynligheten for å bli oppdaget for regnskapsmanipulering er liten. Når man bevisst manipulere regnskapet, vil det bli godt skjult. Derfor tror Nærland at det er store mørketall siden selskapene har innsikt i hva revisoren vil undersøke i regnskapet. Det er i enkelte tilfeller der selskapet har laget fiktive billag, som vil være vanskelig for revisoren å spore opp.

4.6.2 Oppfølging av ansatte

Ledelsen i Proserv har utarbeidet prosedyrer for etikk og hvordan ansatte skal oppføre seg internt i selskapet. Det kan for eksempel være hvordan man skal inntektsføre inntekter på et prosjekt som går over lang tid og hvilke prinsipper Proserv skal følge.

Kontinuerlig videreutdanning av ansatte i økonomiavdelingen, slik at de til enhver til skal være opplyst og oppdatert på hvilke lover og regler som er gjeldene. Mellom ledere og ledere uten økonomisk bakgrunn blir sendt på økonomikurs for ikke økonomer, slik at de skal få et innblikk i hvordan en regnskapsprosess foregår og hvilke regler som er gjeldende.

4.6.3 Interne retningslinjer

I Proserv er det arbeidsfordeling. Det vil aldri være den samme personen som utfører en prosess. Dermed kan manipulering bli oppdaget i løpet av prosessen, med mindre det er flere som samarbeider. Proserv er organisert med en egen innkjøpsavdeling og regnskapsavdeling. Derfor vil det være ulike personer som vil kjøpe inn, bokfører, godkjenne og betaler varen. Dette fører til at det er lavere risiko for at ansatte skal manipulere regnskapet.

Balanskontoen blir avstemt hvert kvartal. Rent formel blir det laget i permer med full avstemming av balansen, som sendes til konsernledelsen i Storbritannia for kontroll. Det blir også utarbeidet månedlige rapporter av økonomiavdelingen som blir sendt til daglig leder, deretter til visepresident og så styreleder for kontroll. Rapportene vil bli kontrollert av ansatte som har direkte med den daglig driften, men også til personer som ikke har med den daglige driften å gjøre. Tiltaket som Proserv har iverksatt for å unngå regnskapsmanipulering fungerer bra, men hvis det skulle bli endringer så bør det være flere kontroller.

4.6.4 Revisor

Revisor blir brukt som en ekstern kontrollfunksjon. Det er for eksempel utarbeidet en myndighetsmatrise, som viser hvem som har lov å signere på hvilke kostnader. Proserv har fått revisoren til å gå inn i matrisen for å undersøke om det er riktige personer som har godkjent kostnaden.

Kapittel 5 Diskusjon

Regnskapsmanipulering er i følge respondentene et utbredt fenomen, som finnes i store mørketall. Regnskapsmanipulering går ut på at regnskapet blir manipulert i ønsket retning for å oppnå prestisje, bedre resultat eller annet av personlig eller selskabelig interesse. Dette kan oppnås ved å bevisst misbruke regnskapsprinsippene ved tvilsomme føringer som strider mot god regnskapsskikk og gjeldende regnskapslov. Regnskapet blir i følge respondenter oftest bevisst manipulert i situasjoner der selskapet ønsker å pynte på resultater i nedgangstider, og i situasjoner der selskaper vil fremstå bedre enn hva som er reelt. Hovedproblemet i casedelen er å kartlegge hvilke tiltak bedrifter har iverksett for å redusere insentiver for regnskapsmanipulering, og deretter utarbeide en modell som forklarer funnene ved praktisk tilnærming.

I diskusjonen skal resultatene fra analysedelen drøftes. Oppgaven vil ta for seg en grundig sammenligning av resultatene fra intervjuene og diskuterer dem opp mot teorien. Drøfting av kvalitativ data systematiseres ved hjelp av kategorier og tilhørende enheter. Det er kartlagt tre kategorier på bakgrunn av data fra intervjuene, tiltak, motiver og teknikker for å manipulere regnskapet. Kategoriene skal drøftes ut i fra hvilke tiltak virksomheten kan implementere for å redusere muligheter for regnskapsmanipulering. Hvilke motiver som kan fremme regnskapsmanipulering i en virksomhet og hvilke teknikk som kan avdekke manipulering av regnskapet.

5.1 Tiltak og insentiver for å unngå regnskapsmanipulering

Samtlige selskaper har iverksatt tiltak og insentiver for å redusere regnskapsmanipulering. Diskusjonen under er delt inn i interne- og eksterne faktorer. Eksempel på interne tiltak og insentiver kan være å utarbeide retningslinjer for selskapet, internrevisjon, internopplæring og målplaner.

5.1.1 Interne faktorer

Faktorer som internkontroll gir oversikt over utarbeidet kontrollrutiner internt i selskapet. IKM har utarbeidet interne regler for alle i organisasjonen, et eksempel på dette kan være at man aldri skal opptre uredelig. Respondentene mener at det er viktig å ha klart definerte ansvarsområder internt i organisasjonen. Andre elementer innenfor

interne faktorer kan være retningslinjer, internrevisjon, interne opplæringsprogram, målplaner og økonomihåndbok.

5.1.1.1 Retningslinjer

Interne retningslinjer beskriver hvordan ansatte skal handle i gitte arbeidssituasjoner. Det er en referanse for å holde disiplin og myndighet internt i selskapet. Dette kan være hvordan ansatte skal opptre i omgivelser, håndtere klager, kommunikasjon med leverandører, kunder, forhandlere og korrekt registrering av finansielle transaksjoner, henviser til punkt 2.5.6. Retningslinjer skal også kontrollere at rutiner og regler fungerer optimalt og at de følges. Teknologiselskapet, shippingselskapet, IKM, Austevoll Seafood, Proserv og BP Norge har utarbeidet egne intern etiske retningslinjer, som er utarbeidet av tilhørende styrer.

Retningslinjene bør være tilgjengelig for berørte parter, i tillegg til et system for identifisering av eventuelle brudd, viser til punkt 2.5.6. IKM, shippingselskapet, Proserv og Austevoll Seafood presenter retningslinjene gjennom et dokument, mens teknologiselskapet og BP Norge også har iverksatt etiske retningslinjeprogram, Buisness Conduct Guideline og Code of Conduct. BP Norge har retningslinjene tilgjengelig på hjemmeside, mens VPF ikke visste hvor hun kunne finne shippingselskapet sine retningslinjer.

Retningslinjene kan inneholde rutiner for arbeids- og ansvarsdeling. Flere av selskapene har utarbeidet egne rutiner for økonomifunksjonen, noen har utarbeidet egne økonomihåndbøker, viser til punkt 5.1.1.6. Rutiner kan for eksempel være hvordan selskapet skal føre FoU kostnader eller varebeholdning som er en relativt lett post å manipulere, samt hvem som skal håndtere regnskapsmessige avsetninger ved kansellerte avtaler. Virksomheter har også retningslinjer for kontrollering og overvåking i bedrifter. Shippingselskapet trekker frem rutiner for kontrollering, fordelen kan være at det alltid skal være flere personer som kontrollerer samme prosess. Austevoll Seafood har for eksempel overvåking av rutiner ned til bilagsnivå i økonomifunksjonen. Dette kan være et tiltak som organisasjonen iverksetter for å unngå regnskapsmanipulering.

Fordeler med rutiner kan være at ansatte vet hvordan ting skal gjøres og hvem som har ansvar for at det blir gjort. Det kan være tidskrevende å stadig fastslå og innarbeide nye rutiner. Det kan være en god investering for bedriften å ha rutiner for internkontroll. Unødvendige rutiner kan bli ensformig og kjedelig arbeid for ansatte som kan være med på å skape negative ringvirkninger.

Identifisering av brudd på retningslinjene kan være vanskelig. Hvis et brudd blir identifisert så ville alle selskapene i undersøkelsen analysert problemet, for så å iverksette tiltak for å unngå dette i fremtiden. Tiltak for å unngå brudd på retningslinjer kan være opplæring med ansatte.

5.1.1.2 Internrevisjon

Internrevisjon er en funksjon som skal evaluere, kontrollere og forbedre styrings- og kontrolltiltak i selskapet, henviser til teori punkt 2.5.3. Internrevisjon går dypere i regnskapet enn hva en ekstern revisjon gjør, henviser til intervjuet med CFO i teknologiselskapet. Han mener at interne revisjoner kan være mer omfattende med detaljerte revisjonsplaner. Det er også et tiltak for å kvalitetssikre regnskapene, henviser til intervju med GFC i IKM.

Teknologiselskapet, BP Norge og IKM har internrevisjon. BP Norge har to nivåer av internrevisjon, eksternt i konsernet og internt på huset. Teknologiselskapet har ekstern enhet som utfører internrevisjon i selskapet og IKM har en intern enhet som utfører internrevisjon.

Eksterne enheter for internrevisjon er løsrevet fra andre funksjoner og vil i liten grad ha relasjoner med andre funksjoner i selskapet. Ved eksterne internrevisjons enheter vil sannsynligheten for påvirkning fra for eksempel salgsavdelingen være svært lav. Den eksterne enheten i teknologiselskapet kan rapporterer direkte til styret globalt og går ikke gjennom mellomledd som daglig leder, henviser til intervjuet med teknologiselskapet. Ved en integrert internrevisjonsenhet vil sannsynligheten for relasjoner mellom representanter i internrevisjonen og andre avdelinger være stor, som gjør det enklere å påvirke analyseresultatene.

Ved eventuelle ureglementere i regnskapet vil internrevisjonen gjennomgå en detaljert analyse for å finne kjernen til hvorfor problemet oppstod. Deretter vil de utarbeide tiltak/krav som kan forhindre problemet, henviser til intervjuet med CFO i teknologiselskapet. IKM anvender også internrevisjon for å kartlegge om tilhørende selskap i konsernet bruker samme regnskapsprinsipper.

Internrevisjon har som fordel at den kan avdekke rapporteringsfeil og andre feil i regnskapet. Det kan være feil eller manipulering som har oppstått ubevisst eller bevisst for å oppnå høyere resultat. Annen fordel kan være at det blir iverksett tiltak, som kan unngå at problemsituasjoner oppstår ved senere anledninger.

Ulempen ved internrevisjon kan være at det er ressurskrevende. Strengt interne regler kan føre til at internrevisjonen ønsker å fjerne dem som har gjort noe galt, som vil si at ansatte som har vært uheldig i sitt arbeid eller bevisst har gått inn for trikse kan risikere å bli omplassert eller få sparken, avhengig av alvorlighetsgrad.

Internrevisjon kan uansett om den er ved en intern eller en ekstern enhet være med på å avdekke vesentlige feiler og mangler i regnskapet. Det kan være kostbart, men kan i stor grad være med på å avdekke manipuleringer. Det kan videre diskuteres om det er best å ha en internrevisjonsenhet som er implementert i bedriften eller om det er mest hensiktsmessig å ha en internrevisjonsenhet som er løsrevet fra resten av virksomheten.

5.1.1.3 Interne opplæringsprogram

Intern opplæring øker kompetansen i en bedrift. Austevoll Seafood, BP Norge, IKM, teknologiselskap, Proserv og shippingselskapet har rutiner for videreopplæring av nye og eksisterende ansatte. Austevoll Seafood har for eksempel jevnlig kurs om selskapets rapporteringsrutiner mot selskapene i Sør Amerika for å unngå misforståelse av norske regler som de må innrette seg etter. Schilit (2002) mener man kan forebygge regnskapsmanipulering ved god opplæring av regnskapsansatte, henviser til punkt 2.5.1.

Et internt opplæringsprogram omfatter en sammenfattet lærdom av faglig teori og praksis. Teori blir knyttet opp mot selskapets verdier og holdninger. Det blir ofte

opprettet egne opplæringsavdelinger, slik at programmet skal bli så skreddersydd og optimalt som mulig.

Teknologiselskapet og BP Norge benytter interne opplæringsprogram. Selskapene er store internasjonale, og har kompetanse og ressurser internt i selskapene til å utvikle opplæringsprogram. Et mindre selskap kan slite med å forsvare bruken av store ressurser på internopplæring. Teknologiselskapet har utviklet programmet Business Conduct Guideline, der alle ansatte må bli sertifisert hvert år. BP Norge arrangerer obligatoriske kurs for nyansatte, økonomiopplæring for prosjektansvarlig og jevnlig kurs for regnskapsansatte.

Interne opplæringsprogram er altomfattende og varierende. Ansatte får kunnskap og innsikt på mange områder internt i selskapet. Business Conduct Guideline har for eksempel varierende temaer fra år til år, et år kan temaet være etiske holdninger i forhold til bokføring av regnskapene. Ved hjelp av interne opplæringsprogram kan prosjektleder, uten økonomisk bakgrunn, få innsikt i økonomisk tema som kan være med på å redusere andelen ubevisste regnskapsmanipuleringer.

På en annen side er tiltak som interne utdanningsprogram ressurs- og tidskrevende. Det kan være kostnadsfullt for organisasjonen å operere med en egen avdeling som arbeider med intern videreutdanning.

Det kan være en byrde for ansatte å bruke arbeidstiden til å gjennomføre opplæringsprogrammer og får mindre tid til det daglige arbeid. Dette kan føre til at ansatte blir umotivert til å gjennomføre kurset og dermed ikke legger innsats i det. BP Norge har en regel som sier at alle ansatte skal gjennomføre obligatoriske interne kurs innen en tidsperiode på 2 år. Mislykkes ansatte i å gjennomføre kursene, kan det påvirke muligheten til forfremming i selskapet. Selskaper bør legge til rette og tilpasser arbeidsmengden når de skal utføre interne utdanningsprogrammer.

5.1.1.4 Mentorordninger

Mentor i arbeidssituasjon er en erfaren person som bidrar med kunnskap, innsikt, støtte, og veiledning til en mindre erfaren person gjennom langsiktig relasjon og fortrolige samtaler. Dette kan være på både faglige og etiske områder, henviser til

2.5.5. Teknologiselskapet og BP Norge som de største bedriftene i undersøkelsen har velfungerende mentorordninger. I teknologiselskapet har alle regnskapsansatte en mentor de kan rådføre seg med i krevende situasjoner. De resterende selskapene som er intervjuet i denne oppgaven har også en form for mentor- eller fadderordninger.

Fordelen med mentorordninger kan være at ansatte i problemsituasjoner vet hvilke erfarne personer eller mentorer de kan rådføre seg med eller få bistand i fra, enten ved faglige eller etiske spørsmål. Mentoren kan også forme den mindre erfarne i ønsket retning. En annen positiv virkning av slike ordninger er at erfaringene og kunnskapen til mentor overføres til den nyansatte.

Ulempen med slike ordninger kan være at mentor får henvendelser og spørsmål som ikke er godt nok gjennomtenkt, å spørre mentor blir en lettvinnt løsning. En annen ulempe kan være dersom ansatte får tildelt umotiverte mentorer eller menteer.

5.1.1.5 Målplaner

Økonomisk planlegging er å sette finansielle mål for organisasjonen, det kan for eksempel være et mål om å holde seg innen for et gitt nivå for en kostnadspost. Det kan gjøres ved å lage budsjetter, planer og fremtidige mål, enten det er langsiktige eller kortsiktige mål. Målene bør være realistiske og gjennomførbar, henviser til teori om målplaner punkt 2.5.7. I følge Brenna i BP Norge er en godt utarbeidet budsjettstyring og struktur et viktig tiltak for å unngå regnskapsmanipulering. BP Norge har utarbeidet kortsiktige og langsiktige planer med 10 år, 3 år og ett års horisonter, henviser til intervjuet med Brenna i BP Norge. De har for eksempel en langtidsplan om at de innen 10 år skal finne to nye oljefelt. Teknologiselskapet har også årlige målsetting om å nå salgsmål som er knyttet opp mot budsjettene.

Fordelen med å ha budsjetter for fremtiden kan være at selskapet har noe å strebe etter, samtidig som de kan få en indikasjon på hvor de ligger an i forhold til planlagte budsjetter. En velfungerende budsjettstyring gjøre det vanskelig for ansatte å bruke penger på en måte som ikke er hensiktsmessig. En positiv ringvirkning ved detaljerte og klart definerte budsjetter er at det blir enklere for økonomiavdelingen å følge opp det som skjer utover året.

En ulempe kan være at folk blir sykkelig opphengt i å oppnå budsjettene, det kan få alvorlige konsekvenser i form av liv og helse. Andre forhold som kan ha innvirkning er at planlegging av budsjetter er kostnadsfullt.

5.1.1.6 Økonomihåndbok

Økonomihåndbok er en oversikt over gjeldene bestemmelser innenfor økonomifunksjonen i et selskap, denne kan om selskapets ønske gå mer i dybden i prosesser og føringer en hva retningslinjer gjør. Det vil være enkelt for ansatte å få oversikt over hvilke lover og regler som skal følges, henviser til intervjuet med konsernregnskapssjef i Austevoll Seafood. Økonomihåndboken har oversikt over alle interne økonomiske regler, og eksempler på hvordan man skal føre i bestemte situasjoner. Konsernregnskapssjefen poengterer at økonomihåndboken ikke skal være statisk, den må endres i takt med praksis, henviser til punkt 4.5.3 rutiner innenfor økonomienheten.

En økonomihåndbok kan brukes som et oppslagsverk for å finne ut hvilke rutiner man skal innrette seg etter. Brenna i BP Norge mener at økonomihåndboka er på et overordnet nivå som ikke nødvendigvis viser korrekt praksis. Grunnen til dette kan være at praksis i nyere tid ikke har blitt implementert i økonomihåndboken og at den dermed blir utdatert og lite relevant.

Fordelene med økonomihåndbok samsvarer på mange måter med rutinene beskrevet tidligere i kapittelet. Det kan være at diverse føringer i regnskapet eller avsetninger blir behandlet likt, uavhengig av hvem som fører transaksjonen. En annen fordel er at ansatte i tvilsituasjoner kan slå opp i boken og se hvordan det skal gjøres i praksis. Er også en fordel at selskapet i økonomihåndboken kan belyse selskapets praksis.

Det er ressurskrevende for organisasjoner å utarbeide og oppdatere en økonomihåndbok. Det har liten hensikt å lage en mindre god utgave så det må settes av tid til å lage et velfungerende oppslagsverk. Kan også være noe krevende for ansatte at boken til enhver tid må oppdateres.

Selskapet må se på det som en langsiktig investering, for etter økonomihåndboka er ferdig utarbeidet vil den ikke i like stor grad være ressurskrevende, annet enn at den

må oppdateres ved endringer i praksis. Det er også viktig at ansatte får jevnlig påminnelse om bokens eksistens.

5.1.2 Eksterne faktorer

Eksterne tiltak og insentiver som kan forhindre regnskapsmanipulering kan være opplæringsprogram, ekstern revisjon og ekstern økonomienhet.

5.1.2.1 Opplæring

Eksterne opplæringsprogram utføres av eksterne kursholdere. I hovedsak omfatter det teori om anvendelse metoder i henhold til lover og regler. Det kan for eksempel være et revisjonsselskap som holder kurs om skatteregler for andre selskaper. Teknologiselskapet, Proserv, BP Norge, Austevoll Seafood, IKM og shippingselskapet legger til rette for at ansatte skal få mulighet til faglig påfyll. Ansatte får anledning til å delta på relevante kurs, konferanser og seminarer. BP Norge har for eksempel jevnlig kurs for regnskapsansatte for å være oppdatert på skatte- og regnskapsregler innenfor N GAAP.

Det varierer om opplæringsprogrammene er obligatoriske. BP Norge, teknologiselskapet, Austevoll Seafood og Proserv operer med obligatoriske eksterne utdanningsprogrammer. Mens i IKM og shippingselskap er det valgfritt om ansatte ønsker å ta kursene. Hvor viktig det er å ha obligatoriske kurs vil variere fra ansatt til ansatt, noen ønsker å videreutvikle seg mens andre ser på det som en byrde.

Eksterne utdanningsprogram kan ha et bredt spekter av temaer og retninger, som ansatte kan spesialisere seg innenfor. Foredragsholderne besitter ofte ekspert kunnskap innenfor sitt fagfelt, dette kan være med på å forme ansattes evner til å handle riktig i henhold til lover og regler. Et eksempel kan være en leder som ønsker at ansatte skal regnskapsføre etter en liberal tilnærming for å oppnå ønsket resultat, henviser til teori punkt 2.3. Dersom ansatte har deltatt på ekstern opplæring innenfor regnskap har de lært at det strider i mot god regnskapsskikk, og ikke ønsker å gjøre det. Ansatte kan få bedre forståelse av temaet på et høyt faglig nivå. VPF i shippingselskapet hevder at hun har hatt stort utbytte av eksterne kurs, deriblant kurs som omfatter temaer rundt IFRS, viser til intervju.

5.1.2.2 Ekstern revisjon

Ekstern revisjon er en lovpålagt kontrollinstans som har hovedoppgave å påse at det offisielle regnskapet ikke inneholder vesentlige feil. Samtlige av respondentene i intervjuet er regnskapspliktige og er dermed pålagt å ha denne kontrollen av et eksternt revisjonsselskap. Eksternrevisjonen skal fremskaffe en årlig uavhengig vurdering av selskapets offisielle regnskap. Finner for eksempel revisor vesentlige feil i regnskapet, må feiltrinnet rettes opp før revisor kan avgi ren beretning. BP Norge bruker ekstern revisor som en informasjonskilde til årlige endringer på lover og regler innenfor regnskap og økonomifunksjonen.

Det å legge til rette regnskapet for revisor et tiltak for å unngå regnskapsmanipulering, henviser til punkt 2.5.4. Revisoren kan veilede og gi råd på bakgrunn av kompetanse og erfaring innen for sitt fagfelt. BP Norge får årlige oppdateringer på endringer innenfor regnskap og skatt fra revisjonsselskapet.

Teknologiselskapet hevder at ekstern revisjon i mindre grad går inn i regnskapet enn internrevisjon. CFO mener selskaper bør benytte seg av en kombinasjon av ekstern og internrevisjon, ettersom ekstern revisjon ikke er tilstrekkelig for å oppdage regnskapsmanipulering.

5.1.2.3 Ekstern økonomienhet

Selskaper kan velge mellom interne eller eksterne økonomienheter. BP Norge bruker eksternt regnskapsbyrå, mens teknologiselskapet har løsrevet regnskapsavdelingen fra forretningsenheten. IKM, Austevoll Seafood, Proserv og shippingselskapet har interne regnskapsavdelinger.

Ved ekstern eller løsrevet økonomienhet vil sannsynligheten for relasjoner mellom regnskapsfører og andre i selskapet være svært liten lav. CFO i teknologiselskapet mener at det ikke bør være relasjon mellom regnskapsfører og ledere i aktuelle forretningsforhold eller andre fremskutte posisjoner.

Ved en løsrevet økonomienhet vil det være vanskeligere for ansatte i salgsavdelingen å påvirke eller utøve press mot regnskapsfører. Dette er også hovedgrunnen til at teknologiselskapet har løsrevet og flyttet økonomifunksjonen bort fra tilhørende land.

Fordelen er at regnskapsfører ikke har eller får relasjoner med forretningsenheten i selskapet. Refererer til intervjuet med CFO i teknologiselskapet. En ekstern eller løsrevet regnskapsavdeling kan med andre ord være et tiltak fra selskapet sin side for å forhindre at regnskapsmanipulering skal forekomme. Ved intern økonomienhet i selskapet er veien kortere for å manipulere, ansatte kan i større grad ha innsikt i hvordan organisasjonen fungerer, og hvem som sitter i utsatte stillinger. Og dermed prøve å påvirke dem til å manipulere regnskapet.

5.2 Motiver

I følge Schilit (2002) kan motivene oppsummeres i at det lønner seg, det er enkelt å gjøre det og det er liten sannsynlighet for å bli oppdaget. Modellen om vilkår og tilhørende insentiver for regnskapsmanipulering oppsummerer ulike årsaker, for å kunne unngå for eksempel fall i aksjekursen eller brudd med banken, henviser til figur 9 vilkår og insentiver. Respondentene hevder at regnskapsmanipulering også kan oppstå ved salg av selskap, brudd med kravene til banken, press fra myndighetspersoner, bonusbasert avlønning og egenkapitalkravet. Disse blir delt inn i interne- og eksterne faktorer i oppgaven under..

Modellen til Langli beskriver motiver til å manipulere regnskapet ut i fra hvordan bedriften ønsker å fremstå ovenfor interessenter. Interessenter kan være markedet, ansatte, styre, potensielle investorer og/eller aksjonærer. Motiver for å undervurdere regnskapet kan oppstå ved lønnsforhandlinger eller ved utløsning av minoritetsaksjonærer, slik at selskapet skal virke mer sårbar enn hva den i utgangspunktet er. Overvurdering av regnskapet kan oppstå når det er aksjebasert avlønning eller låneavtaler knyttet til resultatet, henviser til punkt 2.4.2.

GFC i IKM mener at børsnoterte selskap er mer utsatt for regnskapsmanipulering enn andre, dette da alt er offentlig og sensitivt, og kurser kan stupe ved negative omtale. Et annet forhold ved negativ kursendring er at P/E og P/B forholdet vil endre seg og synke. Konsernregnskapssjefen i Austevoll Seafood mener at det er i små selskap det foregår mest manipulering. Dette begrunnes med at mindre selskap har færre krav fra børs, finansiering og fra aksjonærer å forholde seg til, slik at det er lettere å gjøre justeringer.

5.2.1 Interne faktorer

5.2.1.1 Bonusplan

En effektiv bonusplan avhenger av kongruens, kontrollbarhet, enkelhet og regnskapsmessig problem, henviser til teori punkt 2.4.4. Bonusplaner kan bli styrt etter absolutte resultatmålinger eller relative resultatmålinger. Absolutte resultatmålinger kan bli styrt etter EBITA, henviser til teori punkt 2.4.4.2. Ved relative resultatmålinger vil bonusene bli linket direkte til verdiskaping, ved ROE- og EVA-metoden, henviser til teori punkt 2.4.4.5. I henhold til regnskapsmessigproblem kan det oppstå insentiver for å manipulere regnskapet, dette gjenspeiles også i samtlige intervju.

I BP Norge opererer de med Performance Score Card. Dette kan tolkes som en type bonusplan. Det er en plan som setter opp hovedmål for enkelte nøkkeltall og belønningssystemet blir lagt opp etter oppnådde resultat i avdelingen. Belønningssystemet i bonusordningen kan føre til regnskapsmanipulering. Det kan for eksempel være manipulering av sentrale kostnader eller inntekter, henviser til teori punkt 2.3.2 Røde flagg analyse.

Tidligere opererte Austevoll Seafood med bonusordninger i form av opsjoner, men på grunn av at det kunne bli oppfattet som en kilde for manipulering ble det fjernet som en belønningsmetode. Proserv, Austevoll Seafood, og IKM benytter i liten grad bonusbaserte avlønninger for regnskapsansatte. VPF i shippingselskapet sier at de i liten grad benytter seg av bonusordninger. Hun legger til at de bonusene som gir intensiv for å manipulere regnskapet er leder- og mellomleder bonuser av visse størrelser, bonusavtaler for regnskapsansatte er forholdsvis nøktern og vil i liten grad gi insentiv til å manipulere.

Det finnes fordeler ved bonusbaserte avlønninger. Ansatte er til en hver tid skjerpet og villig til å stå på for å oppnå et fremtidig mål. Grupper eller avdelinger samarbeider kollektivt mot samme mål, som kan skape samhold og trygghet internt i bedriften. Motivasjonen for å gjøre en god jobb kan være større og varer lengre når gevinsten er en finansiell bonus. En positiv ringvirkning kan være et kollektiv læringsform, der folk lærer og overfører kunnskaper mellom hverandre innad i

gruppen. Selskaper som benytter seg av bonusbaserte avlønninger kan bli mer attraktive for kvalifiserte arbeidere.

Ulempen med bonusbasert avlønning er at det kan føre til regnskapsmanipulering. Selskapet kan sette urealistisk høye mål som frister ansatte til å manipulere regnskapet for å oppnå ønsket mål. Urealistiske mål kan også føre til at ansatte mister motet og blir umotivert, som kan skape splittelser og misnøye internt i selskapet.

Bonusbaserte ordninger er et gode ansatt mottar av bedriften ved å oppnå ønsket mål eller resultat. Det er ulik oppfatning blant respondentene. I BP Norge fungerer bonusordningene, mens i Austevoll Seafood har de valgt å fjerne bonusordningen. Selskaper bør finne ut hva som vil fungere for dem i praksis.

5.2.1.2 Brudd på virksomhetsstyring

Alle børsnoterte selskap må avgi en samlet redegjørelse for virksomhetsstyring i årsrapporten. Redegjørelsen skal inneholde temaer som utbyttepolitikk, styrets arbeid og behandling av aksjeeiere, viser til vedlegg 3. Virksomhetsstyring er samarbeidet mellom de forskjellige aktørene; eiere, styret og ledelsen, for å bidra til høyest mulig verdiskapning, viser til punkt 2.4.7 virksomhetsstyring. Dårlige redegjorte regler eller brudd på virksomhetsstyring kan være en utløsende faktor for regnskapsmanipulering. Tilfeller av brudd på virksomhetsstyring kan føre til at ledelsen ikke klarer å forvalte virksomheten i riktig retning mot verdiskapning, henviser til intervju med Nærland i Proserv.

5.2.1.3 Press fra annet hold

Press fra myndighetspersoner kan være en faktor som fører til at regnskapet blir manipulert. Det kan være ledere som presser regnskapsførere til å utføre tvilsomme handlinger, som kan være i gråsonen eller ulovlig i henhold til regnskapsloven. Dette for å oppnå egen vinning, henviser til teori 2.2.3. Flere av respondentene har fått henvendelser fra ledernivå om å føre regnskapet i strid mot regnskapsloven § 3-2a om å "gi et rettviseende bilde av den regnskapspliktiges eiendeler og gjeld, finansielle stilling og resultat". Respondentene mener at det kan komme av uvitenhet om lover og regler, og ikke nødvendigvis et bevisst ønske om å manipulere regnskapet. CFO i teknologiselskapet har for eksempel opplevd press fra myndighetspersoner som ønsket at han skulle føre regnskapet på en bestemt måte som var i strid med loven.

Respondenten tok da kontakt med sin mentor i selskapet for å få råd og hjelp for å stå i mot presset.

5.2.2 Eksterne faktorer

5.2.2.1 Egenkapitalkrav

Det er viktig at selskapene holder seg innenfor eventuelle egenkapitalkrav i henhold til gjeldene skatteregime, henviser til intervjuet med Brenna. BP Norge har et minimumskrav på 10% egenkapitalfinansiering. Blir for eksempel debetposten ført som en negativ forpliktelse, og ikke som en fordring vil dette føre til at total balansesum blir redusert. Med lavere total balansesum, kan egenkapitalen være lavere for å være innenfor 10%-kravet. Kommer selskapet under minimumskravet kan det føre til at selskapet må avvikles, dette kan være et insentiv for å manipulere regnskapet.

5.2.2.2 Brudd på kravene fra banken

Brudd på kravene som banken har satt i forbindelse med långivning kan få store konsekvenser for selskapet. Banken setter ofte krav for EBITA og egenkapitalprosenten i regnskapet. Kravene kan for eksempel være minimum 30% i egenkapital og at rentebærende gjeld er over EBITA skal være lavere enn 4, henviser til intervjuet med Midthun i IKM.

Konsekvensen av brudd på bankkravene kan føre til dyrere finansiering og/eller at banken ikke vil gi ut ytterligere lån til videre finansiering. Dette kan for et børsnotert selskap føre til at aksjekursene stuper.

5.3 Teknikker for å avdekke regnskapsmanipulering

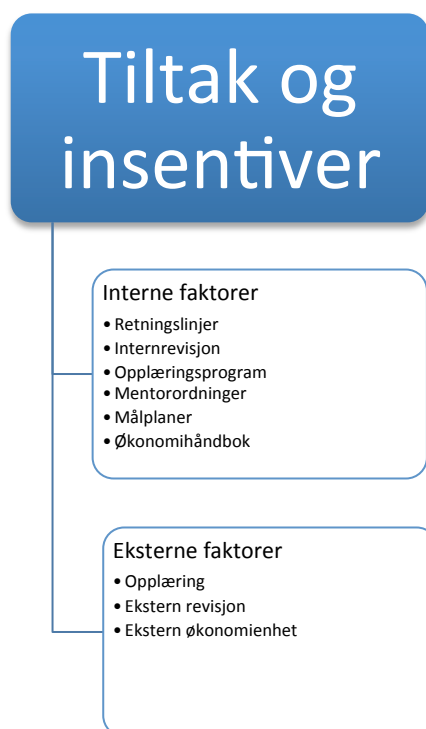
Regnskapsprinsipper blir i følge Mulford og Comiskey (2002) punkt 2.2.1 ofte brukt kreativt for å oppnå høyere løpende inntjening, uansett om det er i samsvar med god regnskapsskikk (GAAP) eller ikke. De forskjellige regnskapsspråkene USGAAP, GRS/NGAAP, IFRS, IFRS light eller andre standarder skal følge regnskapsspråkets gjeldende reguleringer, prinsipper og vedtak i skatte- og selskapslovgivningen punkt 2.1.3. I definisjonen av regnskapsmanipulering uttaler Naser (1993) at regnskapslover og prinsipper tillater en grad av regnskapskreativitet. Kreativ regnskapsføring kan variere fra å være lovlig til ulovlig.

Det finnes flere ulike teknikker for å avdekke regnskapsmanipulering. Det kan avdekkes ved røde flagg analyser, henviser til punkt 2.3.2. I følge GFC i IKM bør analysen bli brukt ved eventuelle oppkjøp av selskaper. Figur 5 til Schilit (2002) viser en oversikt over kjennetegn på regnskapsmanipulering. Modellen til Penman (2010) i figur 5, 6 og 7 viser metoder for å avsløre regnskapsmanipulering ved hjelp av poster som salg og kostnader, henviser til punkt 2.3.2.

Typiske tegn på røde flagg kan være poster som har blitt aktivert for første gang i balansen. Det kan for eksempel være aktivering av FoU i balansen for å øke resultatet. Aggressiv inntektsføring, er når investeringsgevinster inkluderes i inntekten, henviser til intervjuet med GFC i IKM. Analysen er også et hjelpemiddel til å utføre en due diligence.

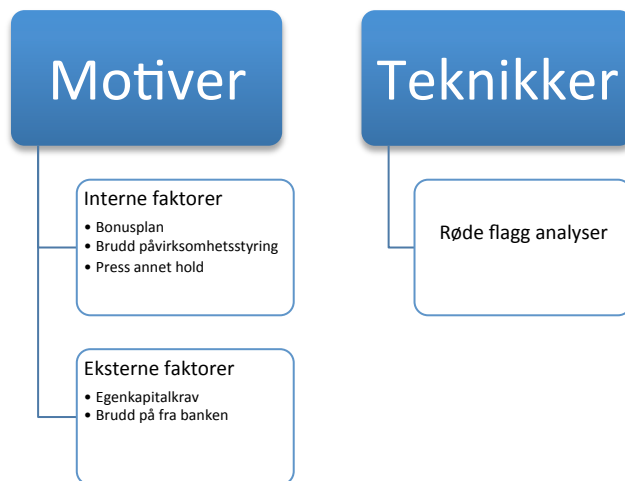
5.4 Oppsummering av diskusjon

I figuren under fremkommer tiltak og insentiver for å unngå regnskapsmanipulering. Figuren blir delt inn i interne og eksterne faktorer som i diskusjonsdel. Selskapene kan påvirke interne faktorer, mens eksterne faktorer avhenger av andre forhold som virksomheten i liten grad kan påvirke.

Figur 12 Tiltak og insentiver for å redusere regnskapsmanipulering

Neste figur oppsummerer motiver for å manipulere regnskap som fremkommer på bakgrunn av diskusjonsdelen. Motivene blir inndelt i interne og eksterne faktorer. Interne motiver dannes i virksomheten, og motivene kan virksomheten selv påvirke. Eksterne motiver dannes av eksterne forhold som virksomheten i liten grad kan påvirke. Analysedelen var også innom de vanligste teknikkene for å avdekke regnskapsmanipulering som fremkom fra intervjuene.

Figur 13 Motiver og teknikker

Kapittel 6 Avslutning

Målet med oppgaven var å finne svar på følgende problemstilling; *Hvilke insentiver kan innføres for å redusere regnskapsmanipulering? Hvilke motiver kan føre til regnskapsmanipulering, og hvilke teknikker kan avdekke regnskapsmanipulering?*

Teoridelen i kapittel 2 viser hva regnskapsmanipulering er og hva det kan komme av. For å enklere forstå fenomenet er det i teorien illustrert modeller ut i fra en virksomhetsutfordringer rundt temaet regnskapsmanipulering.

6.1 Konklusjon

Oppgaven konkluderer med at interne retningslinjer, målplaner, ekstern opplæring og økonomihåndbok er de viktigste tiltakene som gir insentiver til å redusere regnskapsmanipulering i selskaper. Interne retningslinjer, målplaner og økonomihåndbok kan bidra til en felles enighet om faglige og etiske måter å opptre på. Ekstern opplæring kan bidra til større faglig tyngde hos ansatte, noe som kan redusere regnskapsmanipulering basert på uvitenhet. Effekten av tiltakene vil variere ut i fra hvilke ressurser selskaper legger til grunn. Store virksomheter kan i større grad enn mindre selskaper iverksette tiltak. Grunnen til dette er at store selskaper vanligvis har mer ressurser og dermed mulighet til å fordele kostnadene på flere enheter. Det er viktig at tiltakene som iverksettes er effektive. Tiltakene bør være tilgjengelig for berørte parter og oppdateres regelmessig ved endringer i lover og/eller bransjepraksis.

Oppgaven viser at hovedårsakene til regnskapsmanipulering er press fra annet hold internt i organisasjonen, bonusplaner og brudd på krav satt av banken. Press fra annet hold kan være eiere eller ledere som ønsker å oppnå finansiell gevinst, unngå konkurs eller å sette virksomheten i et bedre lys. Bonusplaner kan skape motiverte medarbeidere, men virksomheter bør også vurdere risikoen ved bonusplaner gitt insentivene de kan gi for manipulering av regnskapet. Brudd på krav fra banken kan forårsake høyere renter og vanskeligheter for ytterligere finansiering.

Røde flagg analyse er i følge oppgaven vanlige teknikker for å avdekke regnskapsmanipulering. Det er umulig å eliminere bort all regnskapsmessige misligheter. Derfor bør selskaper iverksette kontinuerlig gjennomgang av røde flagg analyse i regnskapet, for i høyest grad å avdekke rødeflagg.

6.2 Videre forskning

Ut i fra drøftingsdelen foreslår vi følgende videre forskning:

- Problemstilling nummer 1:
Hvilke tiltak og insentiver kan redusere regnskapsmanipulering ut i fra et bredere perspektiv.
- Problemstilling nummer 2:
I hvilken grad fungerer implementering av reduserende tiltak mot regnskapsmanipulering.

Referanseliste

- Aarset, H. (2006). Sannheten om Sponsor Service. Hentet fra <http://www.na24.no/arkiv/naeringsliv/article666990.ece>
- Altinn. (s.a.). Budsjettguide. Hentet fra [http://www.altinn.no/Global/Starte og drive bedrift/Guider/Budsjettguiden.pdf](http://www.altinn.no/Global/Starte%20og%20drive%20bedrift/Guider/Budsjettguiden.pdf)
- Beneish, M. D. (1999). The Detection of Earnings Manipulation. Hentet fra http://myweb.ncku.edu.tw/~r16001205/w7.1_ProbM_Model.FAJ.1999.pdf
- Bokføringsloven. (2004). Lov av 19. november 2004 nr. 73. Hentet fra <http://www.lovdatabank.no/all/nl-20041119-073.html>
- Budsjett. (s.a.). Hentet fra Store Norske Leksikon: <http://snl.no/budsjett>
- Deloitte. (s.a.). Krat til redgjørelse i årsrapporten. Hentet fra http://www.deloitte.com/view/no_NO/no/tjenester/corporategovernance/ceoginternkontroll/eierstyringogselskapsledelse/index.htm
- Finansdepartementet. (2003). Evaluering av regnskapsloven. Hentet fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/2003/nou-2003-23/3.html?id=118991>
- Finansdepartementet. (2010). Forvaltningen av Statens pensjonsfond i 2010. Hentet fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpubl/stmeld/2010-2011/meld-st-15-20102011/4/2/1.html?id=639767>
- Finansdepartementet. (2009). Endringer i regnskapsloven og enkelte andre lover (foretaksstyring og tiltak mot manipulering av finansiell informasjon). Hentet fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpubl/prop/2009-2010/Prop-117-L-2009-2010/2/6.html?id=602949>
- Fladstad, H. N., & Tofteland, A. (2006). *Finansregnskap: Vurdering og analyse* (2 ed.). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Fuglsang, L., Hagedorn-Rasmussen, p., & Olsen, P. B. (2007). *Teknikker i samfunnsvidenskabene*. Fredriksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Giroux, G. (2004). *Detecting Earnings Management*: John Wiley & Sons, Inc.
- Gripsrud, G., Olsson, U. H., & Silkoset, R. (2008). *Metode og dataanalyse* (5 opplag ed.). Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.
- Hanstad, P. (2012). Slik bruker du revisor. Hentet fra <http://www.revisorforeningen.no/a9254341/slik-bruiker-du-revisor>
- Huse, M. (2004). Styrearbeid i Norge - innsikt fra corporate governance - virkeligheten. Hentet fra <http://www.magma.no/styrearbeid-i-norge-innsikt-fra-corporate-governance-virkeligheten>
- Jacobsen, D. I. (2005). *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Kinnunen, T. (2009). Hvordan avdekke og unngå misligheter i egen virksomhet. Hentet fra http://www.kpmg.no/arch_img/9571842.pdf
- Knusende Enron-dom. (2006). *Dagens Næringsliv*. Hentet fra <http://www.dn.no/forsiden/utenriks/article791390.ece>

- Kristoffersen, T. (2008). *Regnskapsteori*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Kvifte, S. S., Tofteland, A., & Bernhoft, A.-C. (2011). *Finansregnskap: God regnskapskikk og IFRS*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Langli, J. C. (2007). Konsekvenser av bevisst og ubevisst rom med bokføring i fortid og fremtid. *Magma*, hentet fra <http://www.magma.no/konsekvenser-av-bevisst-og-ubevisst-rot-med-bokfoeringen-i-fortid-og-fremtid>
- Mathisen, P. (2008). *Mentor*. Bergen: Fagbokforlaget.
- McCracken, G. D. (1998). *The Long Interview*. Newbury Park: Sage.
- Mulford, C. W., & Comiskey, E. E. (2002). *The Financial Numbers Game: Detecting Creative Accounting Practices*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Naser, K. H. M. (1993). *Creative Financial Accounting: Its nature and use*. Hemel Hempstead: Prentice Hall International (IK) Limited.
- Norges Interne Revisjoners Forening. (s.a.). Definisjon av internrevisjon. Hentet fra http://www.iaa.no/Definisjon+av+internrevisjon.9UFRjU5l.ips?template=master_nor
- Oslobørs. (s.a.). Norsk anbefaling for eierstyring og selskapsledelse. Hentet fra <http://www.oslobors.no/Oslo-Boers/Notering/Eierstyring-og-selskapsledelse2/Norsk-anbefaling-for-eierstyring-og-selskapsledelse>
- Penman, S. H. (2010). *Financial Statement Analysis and Security Valuation* (4 ed.). New York: Mc Graw Hill.
- Petersen, C. V., & Plenborg, T. (2011). *Financial Statement Analysis: Valuation Credit analysis Executive compensation*. Harlow: Person Education Limited.
- Regnskapsloven. (1998). Lov av 17. juli 1998 nr. 56. Hentet fra <http://www.lovdatab.no/all/hl-19980717-056.html>
- Revisorloven. (1999). Lov av 15. januar 1999 nr. 2. Hentet fra <http://www.lovdatab.no/cgi-wift/ldles?doc=/all/hl-19990115-002.html>
- Riksrevisjonen. (2006). Retningslinjer for regnskapsrevisjon. Hentet fra <http://www.riksrevisjonen.no/SiteCollectionDocuments/Vedlegg/Regnskapsrevisjon.pdf>
- Ryen, A. (2002). *Det kvalitative intervjuet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Sander, S. (2005). Hva er internkontroll? Hentet fra <http://www.kunnskapssenteret.com/articles/3232/1/Hva-er-internkontroll/Kort-om-internkontroll.html>
- Schilit, H. (2002). *Financial shenanigans* (2. ed.). New York: McGraw-Hill.
- Scott, W. (1997). *Financial Accounting Theory* (5 ed.). [s.l]: Prentice Hall.
- Seidman, & Irving. (1998). *Interviewing as Qualitative Research*. New York: Teachers College Press.
- Store norske leksikon. (s.a). Motiv. <http://snl.no/motiv>

Thoresen, B. (2010). Fast får bot for regnskapstriksing. Retrieved 25.03, 2010, from <http://www.dn.no/forsiden/borsMarked/article1866838.ece>

Ziv Bodie, Robert C. Merton, & Cleeton, D. L. (2009). *Financial Economics* (second ed.). New Jersey: Person Education.

Vedleggsliste

Vedlegg 1: Brev til bedrifter.....	i
Vedlegg 2: Intervjuguide.....	ii
Vedlegg 3: Hovedmomenter for virksomhetsstyring.....	iv

Vedlegg nr 1: Brev til bedrifter

Hei,

Vi er to studenter som tar masterstudiet økonomi og administrasjon, innenfor spesialisering anvendt finans, ved Universitetet i Stavanger. Vi holder på med den avsluttende oppgaven på vår mastergrad.

Masteroppgaven har tittelen: ”Incentiver for å unngå regnskapsmanipulering”. Med denne problemstillingen ønsker vi å intervju og analysere ulike bedrifter, der vi skal se på hvilke regnskapsmetoder de bruker, og eventuelt om det er iverksatt tiltak og incentiver for å unngå regnskapsmanipulering.

I den forbindelse ønsker vi å intervju representant fra økonomiavdelingen i ulike selskaper. Vi ønsker å undersøke et utvalg av bedrifter bestående av alt fra store børsnoterte selskaper til mindre selskaper.

Vi ønsker svært gjerne et innblikk i hvilke tiltak ditt selskap har gjort for å forhindre regnskapsmanipulering, har dere innført incentiver, eller interne regler for å forhindre og unngå regnskapsmanipuleringer? Eller kanskje dere har andre gode tiltak som kan være av interesse for oss å høre om? Og hvordan dem evt. fungerer i praksis.

Vi lurer på om dere har en økonomiansvarlig eller en annen ansatt som har mulighet for å sette av en liten time slik vi kunne fått et intervju. Dette ville vert til svært stor hjelp for oss og vår avsluttende hovedoppgave.

Håper på positivt svar

MVH

Maria S. Melingen og Tonje Storebø

Vedlegg nr 2 Intervjuguide

Intervjuguide – Incentiver for å unngå regnskapsmanipulering

Navn på respondent:

Dato:

Sted for intervju:

Bransje:

Bedrift:

Stilling:

Start:

Merknader:

Stopp:

1. Innledning

- a. Kort om aktørene (intervjuerne)
- b. Kort om formålet med oppgaven
- c. Informere om konfidensialitet
- d. Vi er ute etter respondentens subjektive mening
- e. Kort historikk om respondenten
 - i. Utdanning
 - ii. Bakgrunn

2. Hoveddel

- a. Kort historikk om respondentens kjennskap til regnskapsmanipulering
 - i. Opplevd dette selv, følelser rundt det.
 - ii. Hvilken grad av manipulering (type manipulering)
 - iii. Hvilke utfall, og hva ble gjort for å unngå dette i fremtiden.
(Straff og igangsetting av insentiv)
- b. Når kan regnskapsmanipulering være aktuelt.
 - i. Hvilken gevinst oppnår man.
 - ii. I hvem sin hensikt blir det utført i størst grad tror du (arbeider, leder, eiere).
- c. Hva tror du oftest er den utløsende årsak for at regnskaper blir manipulert.
 - i. Hvordan kan man redusere slike utløsende årsaker i en bedrift.
 - ii. Har ledelsens etiske retningslinje og holdning noe å si.
 - iii. Tror du det vil være bransjer som er mer utsatt enn andre.
- d. Hvordan opplever du risikoen for å bli oppdaget i regnskapsmanipulering.
 - i. Liten eller stor andel som blir tatt.
 - ii. Konsekvenser ved regnskapsmanipulering.
 - i. Tror du innføring av strengere og mer brutale straffer kan føre til reduksjon av manipulering (Brutale = miste lisens, bevilling ol)

- e. Hvilke insentiver er mulig å bruke for å unngå regnskapsmanipulering?
(forebyggende tiltak)
 - i. Hvordan fungerer de i praksis.
- f. Er det iverksatt insentiver i deres bedrift?
 - i. Hvordan fungerer dette?
 - 1. Fordeler/Ulemper
- g. Har du flere innspill innenfor dette temaet?

3. Avslutning

Muligheter for videre kontakt.

Vedlegg nr 3 Hovedmomenter for virksomhetsstyring

De 15 hovedtema i den norske anbefalingen som er utarbeidet av Norsk anbefaling for eierstyring og selskapsledelse NUES.

- Redegjørelse for eierstyring og selskapsledelse
- Virksomhet
- Likebehandling av aksjeeiere og transaksjoner med nærstående
- Fri omsettelighet
- Generalforsamlingen
- Valgkomité
- Bedriftsforsamling og styre, sammensetning og uavhengighet
- Styrets arbeid
- Risikostyring og intern kontroll
- Godtgjørelse til styret
- Godtgjørelse til ledende ansatte
- Informasjon og kommunikasjon
- Selskapsovertakelse
- Revisor